

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií, katedra sociologie

Jana Spáčilová

Demokratická reflexe konspirativního jednání

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Jana Spáčilová**

Vedoucí práce: **MUDr. Petr Háva, CSc.**

Datum obhajoby: **2009**

Bibliografický záznam

SPÁ ILOVÁ, Jana. *Demokratická reflexe konspiračního jednání*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009. 56 stran. Vedoucí bakalářské práce MUDr. Petr Háva, CSc.

Anotace

Demokracie se charakterizuje jako vláda lidu. Důležitou podmínkou demokratického uspořádání společnosti je otevřený veřejný a občanský prostor, který umožňuje výměnu názorů a dává podnět pro veřejné diskursy. Významným otevřeným prostorem pro diskuzi je mediální prostor. Mediální prostor s sebou však přináší úskalí úpadku do manipulací sféry působení. A manipulace se společností je podmíněna konspiračním jednáním. Konspirační jednání se vyznačuje skutečným spiknutím, zatímco konspirační teorie je pouhá představa o spiknutí, která obvykle obsahuje hypotetický, nedoložený předpoklad výskytu skupiny osob, která jedná v domě a v utajení tak, aby dosáhla svého zájmu. Tento zájem je pro ostatní neprospěšný, někdy přímo škodlivý. Konspirační teorie vzbuzují u veřejnosti nedůvěru v politiku i samotný demokratický systém, což narušuje samou podstatu demokracie. Proto je nutné, aby demokracie byla schopna dostatečné kritické reflexe, která jí pomůže odhalit nejen konspirační jednání, ale také konspirační teorie. V případě kuponové privatizace, která probíhala z důvodu nutnosti převést vlastnická práva od státu k soukromníkům, však český demokratický systém nebyl schopen kritické reflexe v takové míře, která byla zapotřebí.

Annotation

The democracy is defined as a governance of people. The important requirement of democratic form is open and public area for all the society which permits the exchange of opinions and gives the impulse for making the public discourses. The important open area for discussing are the media. But the medial area brings itself the danger of being transformed to manipulating domain. And the manipulation with the society is caused by the conspiratorial action. The conspiratorial action is distinguished by the real conspiracy,

while conspiracy theory is only the imagination of real conspiracy, which is indeed just hypothetical and un-exemplified presumption about presence of some group of people who behave consciously and concealed to reach their profits. These interests are not useful for the rest of the society and is even pernicious. Conspiracy theories command no-confidence to politics and also to all democratic system, which affects the essence of democracy. In this way, the democracy has to be able to make critical reflection which helps discover not only the conspiratorial action, but also the conspiracy theories. In the case of coupon privatization which took place essentially to make over the option of property from the state to private persons, the Czech democratic system was not able to have the critical reflection as it was necessary.

Klí ová slova

Demokracie, konspira ní teorie, konspira ní teoretik, konspirace (spiknutí), konspirátor (spiklenec), spiknout se, konspirativní myšlení, kuponová privatizace.

Keywords

Democracy, conspiracy theory, conspiracy theorist, conspiracy, conspirator, conspire, conspiratorial thinking, coupon privatization.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby práce byla zpřístupněna ve veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 12. srpna 2009

Jana Spáčilová

.....

Podkování

Na tomto místě bych ráda podkovala panu MUDr. Petru Hávovi, CSc. za vedení práce, za poskytnutí důležitých materiálů, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout, a také za vlídnost a trpělivost při jejím vytváření.

OBSAH

1. ÚVOD	11
2. CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	17
3. TEORETICKÁ VÝCHODISKA O DEMOKRACII	18
3.1. CO ZNAMENÁ POJEM DEMOKRACIE	18
3.2. DEMOKRACIE PODLE ROBERTA DAHLA	20
3.3. DEMOKRACIE PODLE JOSEPHA A. SCHUMPETERA	21
3.4. MODERNIZACE DEMOKRACIE	23
3.5. MANIPULACE S DEMOKRATICKOU SPOLEČNOSTÍ	24
3.6. DEMOKRACIE V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	26
3.7. KONSPIRAČNÍ TEORIE JAKO MODEL MANIPULACE	27
4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA O KONSPIRAČNÍCH TEORIÍCH	28
4.1. CO ZNAMENÁ POJEM KONSPIRAČNÍ TEORIE	28
4.2. VÝZNAMNÁ HISTORICKÁ SPIKNUTÍ	30
4.3. DŮLEŽITÉ POJMY	31
4.4. JAKÁ JE CHARAKTERISTIKA A JAKÉ JSOU VLASTNOSTI KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ	32
4.5. JAKÉ JSOU OKOLNOSTI TOHO, ABY KONSPIRAČNÍ TEORIE ÚSPĚŠNĚ	38
4.6. KONSPIRAČNÍ TEORIE V ČESKÉM POLITICKÉM PROSTŘEDÍ	38
4.7. VZTAH KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ A VEŘEJNÉ POLITIKY V DEMOKRACII	39
5. METODOLOGIE A ZDROJE DAT	40
5.1. DISKURZIVNÍ ANALÝZA	41
5.2. PŘÍPADOVÁ STUDIE	41
6. KUPONOVÁ PRIVATIZACE – PŘÍPADOVÁ STUDIE	43
6.1. PROCES PRIVATIZACE	43
6.2. KUPONOVÁ PRIVATIZACE	44
6.3. VÝHODY A NEVÝHODY KUPONOVÉ PRIVATIZACE	45
6.4. KUPONOVÁ PRIVATIZACE JAKO PŘÍKLAD KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ	46
6.5. POCHYBNOSTI O KUPONOVÉ PRIVATIZACI	48

7. ZÁV R.....	49
8. POUŽITÁ LITERATURA.....	51
9. P ÍLOHY	54

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Demokratická reflexe konspirativního jednání

Autor: Jana Spáčilová

Vedoucí práce: MUDr. Petr Háva, Csc.

Kontext tématu:

Pojem demokracie se chápe jako vláda lidu pro lid. Tento lid se podílí na politické moci buď přímo (přímá demokracie) nebo zprostředkovaně (zastupitelská demokracie). V současné době existuje mnoho politologů a politických filosofů, kteří se demokratickému uspořádání státu mnoho věnují a rozvíjejí své teorie a analýzy. Je to například Robert Dahl, Joseph A. Schumpeter, Giovanni Sartori, Jean J. Rousseau, Karl Marx, v českém prostředí například Miroslav Purkrábek a Jiří Pehe.

Konspirační teorie (převážně falešná spiknutí) a skutečná spiknutí hrají v lidské společnosti velmi významnou roli. Nejdominantnější charakteristickou vlastností konspirační teorie je zřejmě hypotetický, tedy nedoložený předpoklad výskytu nějaké skupiny osob, jednajících v domě a záměrně v utajení. Taková skupina má cíl a ovlivňuje „viditelné“ skupiny lidí takovým způsobem, aby dosáhla svého zájmu. Tento zájem je většinou pro ostatní neprospěšný, tudíž z tohoto jednání těží pouze vybraná skupina spiknutých jedinců.

Konspirační teorie jsou předmětem zkoumání více v USA a v západních zemích než u nás. Velký výzkum o těchto teoriích v USA provedl a v roce 1994 zveřejnil Ted Goertzel. Zaměřil se na populaci v oblasti jihozápadní New Jersey a zkoumal, která skladba populace se ke konspirativnímu myšlení přiklání více. U nás konspirační teorie zkoumal v roce 2008 Pavol Friš, který se také zaměřil na to, které skupiny populace jim věří více a které méně, avšak zahrnul v tomto výzkumu také historicko-sociální poměry postsocialistické země.

Konspirační teoretikové polemizují s myšlenkami o tom, že někdo někde a nějakým způsobem ovládá společnost a směřuje skrze tajné úklady ke svému soukromému cíli. Jde tedy převážně o jakousi manipulaci se společností.

Demokracie se charakterizuje silným občanským sektorem, který má být reprezentován médii. Skrze média lze manipulovat se společností velmi snadno, proto konspirační teorie nebudou od médií daleko. Naskytá se zde otázka, jak moc je demokracie schopna se s konspiračními teoriemi jakožto manipulací se společností vyrovnat.

Výzkumný problém: Kritická reflexe vývoje postupně české společnosti a jejího demokratického systému k vybraným typům konspiračního jednání.

Cíle práce:

Cílem této práce je zjistit, jaký je potenciál současné české společnosti kriticky reflektovat: (1) nepravdy, pololži a úzce účelově formulované politické cíle, prezentované v politické komunikaci nebo (2) nedostatečně objektivizované společenské události a jaký vliv má tato reflexe na stupeň vývoje v politiky, média, demokratický systém.

Analýza případové studie.

Teoretická východiska:

Demokracie.

Konspirační teorie.

Metody:

Diskursivní analýzy – základem je s využitím této metody porovnávat různé argumenty v rámci veřejné politické komunikace v porovnání s teoretickým diskursem.

Případová studie.

Data:

Výzkumy veřejného mínění: výzkum Teda Goertzela, GfK výzkum.

Vybrané dokumenty českého sociálního dialogu k reformě stabilizace veřejných financí.

Vybrané případy:

Kuponová privatizace (období 90.let 20.století, Česká republika).

1. ÚVOD

Konspirační teorie (p evážn falešná i údajná spiknutí) a skute ná spiknutí (v etn komplikovaných komunika ních interakcí v sítích aktér) hrají v lidské spole nosti velmi významnou roli. Frekvence jejich výskytu v pr b hu historie i v naší sou asnosti je zarážející. Konspira ní teorie mají charakter poznatkov zjednodušených názor na lidské jednání, na p í iny historických událostí i ve ejn politických událostí. Jejich nejd ležit jší charakteristickou vlastností je zna n hypotetický, tedy nedoložený p edpoklad výskytu n jaké skupiny osob, jednajících v dom a zám rn v utajení. Taková skupina ídí a ovliv uje „viditelné“ skupiny lidí, a to tak, aby dosáhla svého zájmu. Tento zájem je v tšinou pro ostatní neprosp šný, tudíž z tohoto jednání t ží pouze vybraná skupina spiknutých jedinc . Lidé, kte í konspira ní teorie akceptují, jsou obvykle p esv d eni o tom, že takovými tajnými spikleneckými skupinami jsou vláda, r zné tajné organizace (nap . mafie) nebo vysocí p edstavitelé r zných náboženství. Konspira ní teorie stojí vždy v opozici k oficiálním zprávám vysv tlujícím n jakou událost i spole enský jev. Konspira ní teorie mají tedy obvykle charakter siln kulhajícího konstrukt reálných spole enských proces . Avšak efektivita jejich p sobnosti ve spole nosti, ve ve ejných, mediálních a politických diskurzech je ohromující, o emž nás p esv d ují n které historické události (nap . role antisemitismu pro fašismus, popravy p edstavitel politické opozice, objasn ní smrti amerického prezidenta Kennedyho, zd vodn ní válek, p í iny konflikt mezi státy). Fenomén konstruktivní teorie však ješt neznamená, že bychom m li nebo dokonce mohli jednoduše zamítnout existenci skute ných spiknutí i prosazování partikulárních zájm v politických procesech nebo ve spole nosti. Kritická reflexe takových reálných proces (spiknutí i prosazování úzkých zájm) m že být s argumenta ním využitím konceptu konspira ní teorie snadno diskvalifikována. Spole enské v dy nám v této oblasti naš t stí nabízí teoretické koncepty, které sledují cíle verifikovatelného poznání spole enských a politických proces (nap . teorie neformálních sítí aktér , lobbismus, teorie ve ejné politiky, politické teorie, teorie masové a politické komunikace, teorie demokracie, kritická diskursivní analýza).

Slovní spojení „konspira ní teorie“ by snadno mohlo být v praxi zavád jící. Termín „teorie“ v tomto spojení rozhodn není chápán jako standardní v decké pojetí teorie, jakožto „*systematického tvrzení, které vysv tluje n jaký nebanální problém a umož ũje za*

ur itých podmínek p edvidání jev ^{1d}. V decká teorie musí na rozdíl od konspira ní teorie obsahovat zobecn né výsledky a ov éné hypotézy (na základ empirického výzkumu)². Avšak i v decké teorie v oblasti společenských věd se potýkají s problémy svého potenciálu pravdivých a p ínosných odpovědí na existující otázky, podléhají vývoji, jsou součástí ur itých paradigmat a v průběhu historického vývoje poznání jsme často sv dky jejich významných proměn³. V decký přístup lze na rozdíl od konspira ní teorií charakterizovat jako snahu o dosažení pravdivého poznání, p íspívajícího k produkci civiliza ních statků⁴. „Konspira ní teorie“ znamená obvykle zám rn manipulativní a spekulativní přístup p í vysvětlení společenských událostí. Po áte ní fáze konspira ní a v deckých teoriích se však mohou p ekrývat, nebo se soust e ují na formulaci hypotéz. Zatímco v decká teorie dále s hypotézami pracuje, konspira ní teorie již v této fázi p istupuje k široké veřejné aplikaci takového nedokonalého a zjednodušeného konstruktů, který je veřejně vydáván za pravdivý poznatek.

Zatímco pravdivost v decké teorie je v praxi otev řen ě testována, konspira ní teorie již obvykle nebývá p edm ětem pokračující kritické reflexe. Otázkou je, nakolik je široká (a mnohdy tedy i laická) veřejnost schopna kritického úsudku nad poznatky, s kterými se setkává a které jsou jí v rámci masové, mediální a politické komunikace nabízeny. Odpovědi na tuto otázku se snaží nalézat výzkumy využívající sociologické a psychologické metody a teorie. V decká teorie má logické zd vodnění (reasoning), konspira ní teorii toto zd vodnění pov ěšinou chybí. Když se ovšem ke konspira ní teorii p ípojí reálná fakta a v teoretickém diskursu akceptované poznatky, m ěže v praxi pronikat taková konspira ní teorie do množiny v deckého poznání. Zatímco v decká teorie je postavena na kauzálním vztahu *p í ína – událost – d sledek*, konspira ní teorie vysvětluje onu *p í ínu* jako tajný komplot mocných aktérů.

V průběhu historického vývoje jsme sv dky aplikace komunika ních procesů, označovaných jako **rétorika polarizace**. Pro tento fenomén je podobn ě jako u

¹ Jandourek, str. 254

² Jandourek, str. 254

³ Miltová, Petrusek, Vodáková 2000

⁴ Pato ka In B lohradský 2009

konspiračních teorií charakteristické úloze zjednodušování faktů kladených souasně do ostřejšího protikladu. Dalším navazujícím krokem je pak hodnocení zúčastněných aktérů podle toho, s kterou stranou protikladu se identifikují. O použitých argumentačních protikladech se v rámci „pravidel takové komunikace“ (rétoriky polarizace) nepochybuje, nebo argumentované „pravdy“ jsou nedotknutelné. Takto zjednodušené a polarizované pravdy se však v politických procesech mohou stát součástí platné právní úpravy a tedy závazných a vynucovaných pravidel jednání⁵. Dalším blízkým fenoménem pohledu na komunikaci poznatků a jejich rozvoje je symbolická komunikace v rámci sociálních systémů jako jsou například právo, politika, hospodářství, náboženství, morálka.

Dnes se konspiračními teoriemi vnuje mnoho sociologů, sociálních psychologů a filosofů. Vnuje se jim Daniel Pipes, který dříve popsal historická spiknutí ve své knize Spiknutí: názory a teorie. Filosof Brian Keeley zdůrazňuje, že si tyto teorie zaslouží stejný postup jako kterákoli jiná teorie (například vědecká), protože podle něj mají stejné charakteristické vlastnosti a také proto, že jako jiné teorie i tyto vysvětlují situace a události, které si vysvětlení žádají⁶. Keeley tedy konspirační myšlení nebere jako hypotézu ani spekulaci, ale považuje je za myšlení hodné postřihu „teorie“. Profesor sociologie Frank Furedi s konspiračními teoriemi pojí existenci jakési krize kauzality nebo-li krize příčinnosti, která vzniká v důsledku toho, že lidé si nejsou schopni logicky vysvětlit příčiny nějakého děje⁷. V důsledku toho vzniká prostor pro vznik konspiračního myšlení. Konspirační teorie se pokusil rozlišit Wayne MacDonald, který je dělí na tři skupiny - konspirační teorie obstruktivní, tíživé a klamné⁸. Dále se jimi zabýval také významný Karl Raimund Popper, který v problematice konspiračních teorií rozvinul svoji analýzu o principu falzifikace, a Richard Hofstadter, který zavedl pojem paranoidní styl myšlení. V českém prostředí se těmito teoriemi vnoval Jiří Pehe.

⁵ Böhrovský 2009

⁶ Keeley 1999, 109-126

⁷ Furedi 2007

⁸ MacDonald 2007

Jednání ve společnosti je „*innost p sobící zm nu stavu n jakého empirického systému*“⁹. Jednání má pro jednatelů vždy subjektivní smysl a vždy zahrnuje sociální partnery, podle jejichž reakcí aktér pozná přijatelnost svých činů. Jednání jedince je podmíněno úrovní jeho poznání, hodnotami, normami i institucemi. **Konspirační jednání** je jednání, které je ovlivněno konspiračním myšlením, konspiračními teoriemi.

Konspirační teorie jsou předmětem zkoumání více v USA a v západních zemích než u nás. Velký výzkum o těchto teoriích v USA provedl a v roce 1994 zveřejnil Ted Goertzel. Zaměřil se na populaci v oblasti jihozápadní New Jersey a zkoumal, která skladba populace se ke konspiračnímu myšlení přiklání více. U nás konspirační teorie zkoumal v roce 2008 Pavol Friš, který se také zaměřil na to, které skupiny populace jim věří více a které méně, avšak zahrnul v tomto výzkumu také historicko-sociální poměry postsocialistické země. Friš vydal dva příspěvky ke konspiračnímu myšlení. Prvním je psychologický příspěvek a druhým je sociologický příspěvek¹⁰:

1. Psychologický příspěvek – bere konspirační teorii jako výplod narušené osobnosti člověka, který je jejím autorem a oddan jí věří. Tato osobnost je patologicky podezřivá, obsesivní a neschopná kritického uvažování. Psychologický příspěvek považuje konspirační teorie jako nepravdivé a v jejím vzniku vidí pouze důsledky chronického strachu jejího autora. Tento příspěvek nebere konspirační teorie jako klasické vědecké teorie, ale spíše jako něco, co se snaží oprávněným vědeckým teoriím pouze na nejvyšší míru podobat. Tento příspěvek reprezentuje například Karl R. Popper, Richard Hofstadter nebo Daniel Pipes.
2. Sociologický příspěvek – pravdivost konspirační teorie neesí; spíše se zaměřuje na sociální dopady její existence a na její význam pro moderní společnost. Snaží se na pravdivost teorie pohlížet neutrálně a spíše ji považuje za něco, co svým specifickým způsobem (spiknutím) vysvětluje příčinu nějaké události či jevu. Autory konspirační teorie považuje za racionální bytosti a orientuje se tedy více na její konzumenty. Vznik takovýchto teorií nepřipisuje patologické poruše osobnosti, ale důsledku selhání sociálního a politického systému.

⁹ Jandourek, str. 115

¹⁰ Friš 2008, str. 4-5

Jak psychologický tak také sociologický přístup spolu souhlasí v tom, že konspirační teorie a jejich šíření má na společnost negativní dopady. Podporuje podezřívavost a nedůvěru v i politice i společnosti. „*Šíření konspiračních teorií deformuje postoje občanů k věcem veřejným. Nabádá je k politickému a občanskému cynismu, který se z etelů odráží ve stále nižší úrovni občanských voleb. Konspirační teorie tak ohrožují samotnou podstatu demokracie.*“¹¹.

Nehody se v životě stávají a jsou zcela běžné. To znamená, že ne vždy, když se něco stane, tak za tím musí být nějaká konspirace. Když už ale vznikne nějaká teorie o konspiraci, vždy má za cíl moc a vládnutí, případně víra a zbožnost je jen falešná rouška a hlavním předvodci konspirace z celé naplánované situace těží bohatství a moc, a to zpravidla na úkor druhých. Teoretikové o konspiracích mnohdy neví ani o demokratickému uspořádání společnosti. Nevýjimkou si myslí, že i demokratické volby byly zfalšované a neodpovídají názorům ve společnosti. Ten, kdo ve volbách vyhrál, třeba nový prezident, je už předem znám tajemnou skupinou, která výsledky voleb předzpracovala ve svůj prospěch a která se ukrývá někde za scénou veškerého dění. Vše je naplánováno tajnou skupinou, která má tu pravou, silnou a řídicí moc ve svých rukou a není možné, aby to někdo z obyčejných lidí poznal a dokázal ovlivnit¹².

Demokracie se obvykle definuje jako vláda lidu. Tento lid se podílí na politické moci buď přímo (přímá demokracie) nebo zprostředkovaně (zastupitelská demokracie). V současné době existuje mnoho politologů a politických filosofů, kteří se demokratickému uspořádání státu mnoho věnují a rozvíjejí své teorie a analýzy. Jedním z nich je například Robert Dahl, jeden z nejvýznamnějších amerických politologů, který reálně existující zastupitelskou demokracii definoval pojmem polyarchie a pod samotným pojmem demokracie vidí ideál, kterému se reálné polyarchie snaží co nejvíce přiblížit. Giovanni Sartori, další významný politický teoretik, je přesvědčen o tom, že demokracie má mnoho významů a je obtížné dosažitelné, aby ji všichni lidé chápali stejně. Demokracii se věnoval Jean Jacques Rousseau i Karl Marx, který v ní vidí pouhé zastavení a popírání třídních bojů. Joseph A. Schumpeter, který teorií o demokracii víceméně doplnil uje svoji

¹¹ Fri 2008, str. 9

¹² Pipes 2003, 61-62

teorii o kapitalismu, p edpovídá budoucí vývoj demokracie a je si jist tím, že kapitalismus mí í k totálnímu úpadku a s ním spojená demokracie jako politický systém v budoucnosti také zcela zanikne. Demokracii a její modernizaci se u nás v nuje nap íklad Miroslav Purkrábek. Vymezení a definicí demokracie je tedy opravdu mnoho, n které z nich podrobn rozeberu v kapitole o demokracii.

Aby demokracie jako politický systém mohla správn a rozvinut fungovat, a také aby se z ní nestal prost edek pro dosahování cíl autoritá ského charakteru, je zapot ebí existence ve ejného prostoru pro ve ejný a ob anský diskurs¹³. Tento ve ejný a ob anský diskurs umož ũje rozmluvu mezi ob any a vým nu informací, která m že vést ke spole nému zájmu. Ve ejný diskurs m že probíhat nap íklad prost ednictvím médií. Média by m la být nezávislá a jejich existence podporuje demokratický princip vládnutí. Média tedy vytvá í ve ejný prostor pro ve ejný ob anský diskurs, ale s tímto faktem se pojí také schopnost médií ovliv ovat ve ejné mín ní, tím pádem možnost manipulace se spole ností¹⁴. P íkladem takovéto manipulace m že být práv tvorba a ší ení r znorodých konspira ních teorií. Mohli bychom tedy tvrdit, že tam, kde se demokratický princip uplat ũje siln ěji, tam je také potenciál pro výskyt konspira ních teorií v tší.

Demokracie se tedy charakterizuje silným ob anským sektorem, který m že být reprezentován médií, a jestliže lze skrze média manipulovat se spole ností (t eba konspira ními teoriemi), naskýtá se zde otázka, jak moc je demokracie schopna se s konspira ními teoriemi jakožto manipulací se spole ností vyrovnat. Dokáže tedy eská demokracie kriticky reflektovat konspirativní jednání?

¹³ Pehe 2002

¹⁴ Pehe In Purkrábek 2003, str. 219

2. CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Cílem této práce je zjistit, jaký je potenciál souasně eské společnosti kriticky reflektovat **aplikace konspiračních teorií a skute něho konspiračního jednání** (a manipulace) a jaký vliv má tato reflexe na stupe d v ry v politiky, demokratický systém:

(1) reflektovat nepravdy, pololži a úzce ú elov formulované politické cíle, prezentované v politické komunikaci nebo

(2) reflektovat nedostate n objektivizované společenské události.

Výzkumné otázky:

Jaké významné p ípady konspiračního jednání se objevily v ĚR po roce 1990?

Jak se s vybranými p ípady vypo ádala eská demokracie?

S jakými problémy se potýká samotný vývoj demokracie v ĚR?

Kte í akté i v ĚR pracují dlouhodob ě s konspiračními teoriemi a z jakých d vod ?

Lze vyhodnotit společenské škody vznikající v d sledku využívání konspiračních teorií v ĚR po roce 1990?

Metody:

Diskursivní analýzy – zám rem je s využitím této metody porovnávat r zné argumenty v rámci politické a mediální komunikace v porovnání s teoretickým diskursem.

P ípadová studie.

Data:

Výzkumy ve ejného mín ění: výzkum Teda Goetzela, GfK výzkum.

Vybrané dokumenty eského sociálního dialogu k reform ě stabilizace ve ejných financích.

Vybrané p ípady:

Kuponová privatizace (období 90.let 20.století, eská republika).

3. TEORETICKÁ VÝCHODISKA O DEMOKRACII

3.1. CO ZNAMENÁ POJEM DEMOKRACIE

Pojem demokracie pochází z řeckého slova *dēmokratía*, které vzniklo spojením dvou slov z řečtiny, a to *dēmos* (lid) a *kratein* (vládnout). Demokracie tedy znamená vládu lidu. Co ovšem přesně taková vláda lidu znamená, na to nám odpovídá mnoho různých autorů. Nejznámější definici demokracie nám nabídl americký prezident Abraham Lincoln, který v roce 1863 definoval demokracii jako „*vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid*“¹⁵. Jde tedy o vládu, se kterou lid souhlasí, plně se účastní procesu vládnutí a snaží se skrze tuto vládu zabezpečit blaho pro všechny lidi¹⁶. Výraz demokracie dnes však propojuje mnohé významy, které uvádí lid v chaos. Liberální demokracie klade důraz na práva jednotlivce a na právní stát. Komunistické režimy se také ohánely tím, že vládou socialistickou demokracií, přičemž zdůrazňovaly účast lidu na všech úrovních a starost o blaho občanů, ale odmítaly model demokracie liberální, nebo-li buržoazní. Vládcí stát rozvojového světa akcentují legitimitu vlády, která je lidmi „posvácená“. Z tohoto pojetí vyplývá chaos a zmatení termínu, protože pojem demokracie již nezastává pouze svoje klasické chápání v politickém a veřejném diskursu. Podvodní definici demokracie Abrahamem Lincolnem dnes kritizuje zejména Giovanni Sartori, který tuto definici dopodrobna analyzuje. Například „vláda lidu“ je podle Sartoriho nejasně rozeznatelná – může znamenat to, že si lid vládne sám, i to, že je objektem vlády jiných, apod. Sartori nastínil to, v čem spočívá problematika demokracie, tedy to, že tento pojem je problematické chápání jednotný¹⁷. Demokracie je tedy termín polyvalentní, mnohovýznamový. Tato nejednotnost chápání pojmu demokracie však ještě neznamená to, že ji nelze odlišit od nedemokratických režimů. Lze je odlišit i vnitřně diferencovat uvnitř kategorií, a dokonce také definovat hybridní demokratické formy.

Teorií o demokracii je dnes mnoho. Mnoho autorů a filosofů se jí věnuje a zkoumá. Například filosof Vladimír Štěrba. Ten tvrdí, že některé demokratické prvky se od

¹⁵ Kopeček, Hloušek 2003, str. 15

¹⁶ Kopeček, Hloušek 2003, str. 16

¹⁷ Kopeček, Hloušek 2003

starého světa nezmizely, existují po tisíciletí neměnné. Teorie o demokracii by se daly rozdělit do dvou skupin: normativně založené demokratické teorie jsou teorie vycházející z hodnotového systému demokracie, empiricky orientované demokratické teorie vyhledávající praktické deskriptivní odpovědi. Většina dnešních teorií o demokracii oba tyto přístupy kombinují. Demokracie jako taková se však dá rozlišit na demokracii zastupitelskou a demokracii přímou (participační). Zastupitelská demokracie zahrnuje předpoklad, že lid nevykonává vládu a moc přímo, ale volí si své zástupce, kteří se potom na vládu podílejí (zvolení zástupci jsou tedy reprezentanti zájmů a vůle lidu). Mezi nejdůležitější instituty tohoto typu demokracie je parlament, politické strany, volný poslanecký mandát a všeobecné volební právo.

Charakteristickým rysem demokracie je pluralismus¹⁸. V demokracii podle pluralismu vždy existuje mnoho center politické i ekonomické moci, kterou představují jednotlivé skupiny. Tyto skupiny mají mezi sebou různé vazby a konflikty. Buď spolupracují nebo mezi sebou soupejí, přičemž každá skupina směřuje za svými zájmy. Celý tento systém vazeb produkuje fungování pluralitního liberálně demokratického politického systému, zároveň zabráňuje monopolizaci politiky. Pluralismus akcentuje uspořádání institucí. Demokracie se podle empirické teorie dále dá vydělit na parlamentní a prezidentskou. Rozdíl mezi těmito dvěma vymezeními je ve způsobu dělby moci ve státě a v závislosti na moc výkonnou a zákonodárnou. Každá dnešní demokracie je buď parlamentní, poloprezidentská nebo prezidentská. Přímá (participační) demokracie je založena na tom, že každý občan se zapojuje do všech sfér veřejných, tedy participuje (účastní se). Přímá demokracie má své počátky již v Athénách. V 18. století analyzoval demokracii Jean Jacques Rousseau, který oponoval zastupitelskou koncepci demokracie. Dále se teorii o demokracii vnoval také Karl Marx, který však liberální demokracii považoval za podvod a za skrývání faktu neustálých třídních bojů.

Dnes se demokracie posunula ještě o kousek dál a vzniká jakási teorie o e-demokracii¹⁹. Díky tomu, že se technická a technologická vyspělost hlavně v oblasti telekomunikace a přenosu informací stále zlepšuje, jsme nyní postaveni před otevřenými

¹⁸ Kopeček, Hloušek 2003

¹⁹ Kopeček, Hloušek 2003, str. 37

dve mi, za kterými se skrývá vyšší míra účasti se na demokratickém rozhodování a silnější zapojení do chodu demokratického mechanismu. Demokracie by mohla být pozvednuta na vyšší úroveň. Informovanost vede občanů k daleko vyšší míře participace na politickém rozhodování. Vznik této elektronické demokracie, e-demokracie, s sebou nese i mnoho kritických názorů. Nelze totiž svěřit rozhodování o problémech, často velmi složitých a problematických, občanovi, který mnohdy nemá čas ani zájem se na tomto rozhodování podílet, a to ještě zřejmě s ohledem na náklad elektronického hlasování. Bylo by to velmi nebezpečné. Asi sotva by se e-demokratickými postupy (pouhým použitím internetu) vyřešily problémy jako nízká volební účast občanů, protože takoví jednotliví občané u politické moci jsou mnohem ovlivnitelnější než v představitelské demokracii. Tento vývoj teorií o demokracii souvisí s vývojem společnosti, a také s globalizací.

3.2. DEMOKRACIE PODLE ROBERTA DAHLA

Americký politolog Robert Dahl se pokusil vymezit demokracii v idealistickém a reálném politickém uspořádání. Pojmem demokracie míní onen ideál, ke kterému všechny politické systémy demokratického charakteru směřují a kteréhož chtějí dosáhnout. A ty demokracie, které reálně existují, které jsou charakteristické moderní zastupitelskou demokracií se všeobecným volebním systémem a které mají své nedostatky a ideálu se pouze přibližují, definuje jako polyarchie²⁰. Robert Dahl je často kritizován za to, že pouze nahradil pojmy, což problematiku interpretace demokracie neřeší, ale pouze zakrývá. Demokracie se podle Heywooda vyznačuje především tím, že obsahuje legitimitu v podobě – libovolná volba lidu těch, kteří budou vládnout, a především její zpětná vazba. Podstatou tohoto principu je stálá možnost odvolat vybrané osoby a nahradit je osobami jinými. Faktem totiž zůstává, že v nedemokratickém politickém uspořádání se vládnoucí jedinci sami dosazují, zatímco v demokratických systémech se sami navrhnou. S pojmem demokracie se také úzce pojí pojmy *lidské právo* a *občanské právo*. Zatímco práva lidská nejsou spojována s příslušností k danému státu, práva občanská jsou práva na této příslušnosti stavěna. Občanská práva musí jedince chránit před státní mocí, jako

²⁰ Dahl In Heywood, str. 34

například ochrana svobody, vlastnictví nebo soukromí, ale také mu musí umožnit nárok na plnění svých práv skrze stát, jako jsou sociální práva, a nárok na utváření a výkonu státní moci – volební právo.

Vraťme se ovšem ještě ke koncepci Dahlovy polyarchie. Obecně znamená polyarchie vládu mnoha. Robert Dahl, jak bylo zmíneno již výše, považuje polyarchii za reálnou formu politického uspořádání západní demokracie, tedy formu blížící se k demokracii – k ideální demokratickému uspořádání státu. Dahl také rozšířil tento koncept o podmínky vzniku polyarchie a o smýšlení polyarchie k takzvaným „istým demokraciím“²¹. Polyarchii Dahl dále definuje jako politický řád, který zahrnuje sedm institucí: zvolené vládní úředníky, svobodné (a spravedlivé) volby zajištěné všeobecným volebním právem, právo ucházet se o úřední funkci, svoboda projevení názoru a postoj, svoboda sdružování se a hlavně *právo na vyhledávání různých alternativních způsobů vysvětlování a zdrojů informací*, při němž je existence těchto zdrojů chráněna zákonem. Dahlova koncepce polyarchie a demokracie dnes není všeobecně uznávaná a dokonce i samotný Dahl od ní postupem času upouští. Je ovšem významnou součástí politicko-filosofického diskursu a východiskem pro úvahy a argumentování.

3.3. DEMOKRACIE PODLE JOSEPHA A. SCHUMPETERA

Budoucí vývoj demokracie nastínil Joseph A. Schumpeter ve své knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Dospěl k závěru, že kapitalismus bude postupně upadat až odumře úplně. Právě pro toto tvrzení se Schumpeterova kniha stala předmětem debat a diskuzí. Schumpeter je v poli teorií o demokracii označován za hlavního představitel *demokratického revizionismu*²². V zásadě tvrdí, že v každé demokracii je nejdůležitějším prvkem pro fungování systému vliv elit. Demokracie může vzniknout a může i ustát, ale bude se v ní neustále odrážet konkurence mezi skupinami elit. Tato Schumpeterova teorie byla zvýrazněna hlavně v první polovině 40. let 20. století, kdy se demokracie (kvůli druhé světové válce) prakticky zhroutily, a to především v Německu a v Itálii. Schumpeter se

²¹ Dahl In Kopeček, Hloušek 2003, str. 251

²² Schumpeter In Kopeček, Hloušek 2003

teorií o demokracii spíše pouze doplňuje teorii o kapitalismu. Jednoduše řečeno, podle Schumpetera kapitalismus mívá k totálnímu úpadku. To je zapříčineno neúspěchem, ale právě extrémní úspěšností kapitalismu. Ekonomika v kapitalismu se neustále rozvíjí a prochází tedy jakousi permanentní evolucí. Vzniká mnoho nových typů organizací, výrobních postupů a trhů, což je přirozeně kopírováno do oblastí společnosti. Na místo předvodních podnikatelů, kteří kapitalismus zrodili a vychovali, nyní nastupují byrokratické administrátory. To s sebou přináší fakt, že individualismus je nahrazován kolektivním spolupracováním. Důsledkem je, že obrovské firmy a podniky, které jsou nyní pod vládou byrokracie, nedovolí menším a slabším firmám se na trhu usadit. Buržoazní vlastnosti se ve společnosti pomalu vytrácejí a s nimi i ekonomické a společenské funkce, které buržoazie dříve zastávala. Ke kritice kapitalistické společnosti výrazně přispívají hlavně frustrovaní intelektuálové, kteří kritikou společnosti žijí a považují ji za smysl svého života. Schumpeter si je jist, že tato skupina lidí se rozrůstá přímým i nepřímým způsobem stále vyššími postaveními vzdělanějších lidí. Tito frustrovaní intelektuálové jsou produktem kapitalistického uspořádání, tudíž se tu začíná objevovat velmi silný sebedestruktivní charakter kapitalismu. Schumpeter vystupuje proti klasickému pojetí demokracie, které reprezentovali hlavně utilitaristé. Ohrazuje se proti nim v několika bodech – tvrdí, že nemůže existovat obecné blaho pro všechny občané, které je jednoznačně definované a měřitelné, protože variabilita lidského charakteru se odráží i ve variabilitě faktů, což lidé považují za dobré a za blaho. Dále argumentuje tím, že i kdyby se dosáhlo shody o tom, co je a co není obecné blaho pro všechny, stále bude problém v tom, jak vyřešit jednotlivé konkrétní problémy. Existenci obecného blaha pro všechny a existenci společného, shodného řešení dílčích problémů vidí Schumpeter tedy jako pouhý blud. Doplňuje svůj názor tím, že navzdory tomu, jak si klasifikují teoretici demokracie (utilitaristé) představovali lidské jednání, pro Schumpetera není vždy racionální a právě naopak, často je vedeno intencionálně a je neodhadnutelné. Jako klíčový jev moderní demokracie vidí volby, které umožňují nejenom zanechat právě vládnoucí elitu, ale také poukazují na soutěživost ve společnosti. Metoda demokracie je podle Schumpetera: „...*takovým institucionálním uspořádáním, sloužícím k dosahování politických rozhodnutí, v němž jednotlivci získávají moc rozhodovat prostřednictvím konkurenčního boje o hlasy voličů*“.²³ Schumpeter nesouhlasí s tvrzením Maxe Webera a míní tím to, že v dnešní společnosti politika jako

²³ Kopeček, Hloušek 2003, str. 185

povolání je nezbytná. Komplikovanost a problematika v moderních společnostech vyžaduje specialisty s potřebnými znalostmi a zkušenostmi. Schumpeter v konceptu demokracie je mnohými kritizován, například Davidem Heldem, který tvrdí, že Schumpeter neměl považovat „klasickou“ teorii demokracie, že totiž i tyto modely byly značně odlišné. Schumpeterovi je také vytýkáno to, že ze svého konceptu zcela vynechal vliv menšiny a chybí mu v něm rozpracování ochrany těchto politických menšin. Menšinám tedy zbývá pouze jakási naděje, že se někdy v budoucnosti stane většinou a poté převeze moc podle své vůle. Na Schumpeterovu koncepci navázal výše zmíněný Robert Dahl se svojí koncepcí polyarchie. Giovanni Sartori tuto návaznost doplnil v tou: „*Dahl zařadil tam, kde Schumpeter končí*“²⁴.

3.4. MODERNIZACE DEMOKRACIE

Miroslav Purkrábek pojednává o modernizaci demokracie v souvislosti se společenskou modernizací. Pod pojmem společenská modernizace vidí modernizaci v duchu, myšlení, hodnot, sociálních vztahů a institucí. Modernizace demokratického systému by měla mít určité své specifické základní vlastnosti, a to takovéto²⁵:

- A. Obecný a celistvý přístup k celému politickému systému demokracie, který zahrnuje nejen tvorbu a výkon moci, ale i řešení důležitých problémů a problémů každodenního života (kultura, neziskové organizace, podniky apod.). Tento proces vyžaduje promyšlené plánování tvorby a realizace politiky. Souvisí také s myšlením do budoucnosti a s plným využitím poznatků a zkušeností již získaných.
- B. Snaha o analytické myšlení a s ním spojená snaha předvídat společenské problémy v dnešní demokracii, spojená s českou transformací na počátku 90. let. Tato vlastnost modernizace demokracie je podle Purkrábka spojená také s veřejnými zájmy a s institucemi jejich možné realizace.

²⁴ Kopeček, Hloušek 2003, str. 191

²⁵ Purkrábek 2003

- C. Koordinace společnosti, která je dnes orientována na stát, by měla směřovat spíše k reakcím ve společnosti, které poukazují na společenské problémy a potřeby jako první. Je-li ve společnosti opomíjena, stávají se prostředky a opatření proti problémům mnohdy scestné. Příkladem může být velice častá novelizace nedávno přijatých zákonů. Opatření mnohdy vedou pouze k dosažení krátkodobých (velice často také podadných) cílů a mnohem méně se soustředí na ty dlouhodobé.
- D. Nevyhnutelnost sloužit kvalitní život s demokratickým principem uspořádání společnosti. V demokratických vztazích je přirozené, že složky jako instituce a kvalita života na sebe navzájem působí a vývoj (progresivní i regresivní) jedné vždy ovlivní také vývoj druhé.

Purkrábek analyzoval tyto vlastnosti procesu modernizace demokratického systému z hlediska stanovění směru modernizace v české republice do blízké budoucnosti.

Vychází z přesvědčení, že demokracie je „zatím nejotevřenější a tím i nejpružnější systém vlády, jaký se v historii lidí objevil. Jeho vývoj nebyl ukončen. Ze své komplexní povahy reaguje na všechny podstatné změny v každé etapě lidské historie. Vždy se snaží reprezentovat společnost jako celek – tím se i vnitřně mění.“²⁶

3.5. MANIPULACE S DEMOKRATICKOU SPOLEČNOSTÍ

Purkrábek dále uvádí, že nejdůležitější v cíve vývoji demokratického uspořádání společnosti je odlišení teorie o demokracii od praxe a vymezení jejich vztahu²⁷. Uvádí názor I. Shapira, který se snaží teorii a praxi v demokratickém přístupu vyvážit, sloužit. V otázce obecného blaha a dobra se Shapiro přiklání k tomu, že lidé by spolu měli rozmlouvat, přičemž někdy lze dojít ke shodě názorů, jindy se zase jasně vymezí odlišnost názorů, tím pádem opozice. Shapiro prosazuje silné zapojení občanů a zastává se toho, že bez občanské společnosti nemůže demokratický princip dobře fungovat.

²⁶ Purkrábek 2003, str. 215

²⁷ Purkrábek 2003

Svoji tezi k tomuto tématu vytvořil také Jürgen Habermas²⁸. Po kritice dvou demokratických přístupů v USA – liberálním a republikánským – se snaží vymezit ještě třetí přístup, který pojmenoval deliberativní politikou. Tento přístup se vyslovuje pro občanskou společnost (podobně jako Shapiro) a její působení na politickou moc. Purkrábek se zmíní o tom, že termín deliberativní by se dal nahradit termínem *diskursivní* (diskusní, občanský, veřejný).

Aby mohla taková občanská rozmluva existovat, musí existovat určitý občanský prostor.

Jiří Pehe se o občanském prostoru zmíní ve své studii „*Ve veřejný prostor jako podmínka demokracie*“. Na občanský prostor klade velký důraz, a to hlavně ve spojení s jakýmsi obrozením demokratického principu. Tvrdí, že rozmluva (diskurs) mezi občany probíhá buď prostřednictvím médií či osobně, občané dospívají ke společnému obecnému zájmu či názoru, a to vše je proces, který poukazuje na silnou a správným směrem vyvíjející se demokracii²⁹. Média jako nezávislí hlídači demokracie vytvářejí jakýsi veřejný prostor, kde se může utvářet veřejný a občanský diskurs. Veřejný prostor považuje Pehe za místo, kde se setkávají lidé nejen pro směnu zboží, ale také pro směnu informací. Veřejný mediální prostor, tvořený sdělovacími prostředky, vytváří nejen možnost občanského diskursu, ale také možnost nebezpečné manipulace se společností. A to především schopností médií ovlivňovat obecné veřejné mínění.

Co se týká veřejného prostoru, Purkrábek si je jistým, že s demokratickým uspořádáním společnosti významně souvisí, „...*demokracie nefunguje dobře a není nevyvinutá ve veřejnosti*“³⁰. Aby se „zdánlivá“ demokracie nestala prostředkem pro jiné a cíle autoritářského charakteru, je potřeba právního nezávislého veřejného prostoru. Jiří Pehe k tomu dodává, že takto dopadly mladé demokracie v Latinské Americe a ve východní Asii. Tvrdí, že pro diktátory zde nebylo těžké dosahovat svých nedemokratických cílů prostřednictvím zdánlivého demokratického uspořádání společnosti, a to právě proto, že tu chyběl rozvinutý občanský nezávislý prostor.

²⁸ Habermas In Purkrábek 2003, str. 218

²⁹ Pehe In Purkrábek 2003, str. 219

³⁰ Purkrábek 2003, str. 220

3.6. DEMOKRACIE V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

V České republice funguje demokracie jaksi neúplně. „*Trpí značnou blokáží způsoběnou vazbou na zdroje moci (lidu) Jen s obtížemi reaguje na modernizaci společnosti....*“³¹. V této zemi existují tři složky výkonu moci – moc zákonodární, výkonná a soudní. Každá by měla mít svoji kompetenci, hranice mezi výkonem jedné složky a výkonem druhé složky by tedy měly být přesně vymezeny. Avšak z důvodu jakéhosi neúplného demokratického uspořádání státu a i z důvodu neúplného vztahu mezi těmito složkami se zde objevují nejasnosti, které ovlivňují kontrolu jednotlivých složek. Purkrábek tvrdí, že tento stav je důsledkem toho, že zatím nejsou vytvořeny instituce udávající jasný vztah a vymežující přesné hranice mezi veřejným a soukromým sektorem. Například v exekutivním výkonu státní moci na hladině vyplouvá zápas o kariéru a jakési předstírání v loajlnosti a oddanosti státu a politickým stranám. Purkrábek definoval některé znaky demokracie, která se v České republice objevila po listopadu 1989 v otěsu³².

1. Obdobně, po zkušenosti z předchozího socialistického režimu, dnes stále demokracii nedobíjí na takové míře, která je od demokratického uspořádání žádána, což je podpořeno také stálou existencí politických stran, které ji zpochybňují. Odráží se to v participaci na volbách i ve veřejném životě.
2. Stále neexistují instituce, které by trvale a úplně podporovaly demokratický systém. Spíše mají dočasnou povahu praktických opatření.
3. Po listopadu se ještě nedotvořila plná realizace zastupitelství. Důsledkem je takový, že působnost krajských samospráv a úřadů je omezená, přičemž nejsou podpořeny složkami státní správy.
4. Současný demokratický systém reaguje až na situace, které jsou vyvolány konfliktem. Myšleno například fakt, že menšiny nejsou v rovnoprávné pozici, nemohou tedy spoluvytvářet politickou moc. Chybí zde tedy odpovídající obraz

³¹ Purkrábek 2003, str. 227

³² Purkrábek 2003, str. 228

plurality české společnosti, který sám o sobě je jeden z velmi důležitých znaků správné a fungující modernizace demokracie.

5. Politický systém je silně ovlivněn trhem. Ve veřejný sektor (politická moc) často potěbuje sektor soukromý, což má za důsledky korupci nebo dosahování zájmu ekonomické skupiny pod štítkem zájmu národního. Je potřeba občanská kontrola, protože nelze spoléhat na oddanost a ušlechtilost vykonavatelů státní moci.
6. Vyskytuje se zde také problém p echodu mezi mocí, svobodou volbami, v moc, která je vykonávána administrativně. Může se stát, že zvolení zastupitelé moci se musí podílet vykonavatelé administrativy, kteří se snaží o politickou moc v procesech vymykajících se veřejné kontrole.

Krátce shrnuto, v české republice dochází k pokusům o modernizaci demokratického systému, avšak dochází zde k nesouladu názorů politických stran. Jde však o tak významné oblasti diskuse, jako je výkon státní moci. Důvodem je neodpovídající modernizace politických stran a rychlejší moderní vývoj společnosti, což ve vzájemném vztahu „*nepovznáší demokratický cit občanů, který by jinak takové jednání netoleroval*“³³. Nynější chápání demokracie je v české republice zaměřeno na politický systém, ale už ne na občanskou společnost a veřejný prostor, což je zapotřebí.

3.7. KONSPIRAČNÍ TEORIE JAKO MODEL MANIPULACE

Jak jsem už zmínila výše, pokud se ve státě nevyskytuje silný veřejný občanský a hlavně nezávislý sektor, může demokracie jako uspořádání státu posloužit k dosahování skupinových i individuálních cílů autoritářského charakteru. Veřejný prostor nám poskytuje místo pro diskusi a debaty, které jsou v demokracii klíčové. Tento prostor může být tvořen médii, sdělovacími prostředky, které však mají možnost zneužívat svého vlivu a manipulovat se společností. To vše mohou činit prostřednictvím vlivu na obecné veřejné mínění.

³³ Purkrábek 2003, str. 231

Jedním ze způsobů takové manipulace prostřednictvím sledovacích prostředků mohou být konspirační teorie. Jestliže se demokracie charakterizuje silným občanským sektorem, který má být reprezentován médii, a jestliže lze skrze média manipulovat se společností (třeba konspiračními teoriemi), naskýtá se zde otázka, jak moc je demokracie schopna se s konspiračními teoriemi jakožto manipulací se společností vyrovnat.

4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA O KONSPIRAČNÍCH TEORIÍCH

4.1. CO ZNAMENÁ POJEM KONSPIRAČNÍ TEORIE

Konspirační teorie se řadí mezi sociologické teorie, protože se přímo týkají společnosti a jejího uspořádání. Každý filosof, sociolog i sociální psycholog vnující se tímto teoriím je definuje trochu jinak. Například filosof Brian Keeley vysvětluje konspirační teorie jako teorie, které nám jsou schopny nabídnout určitou formu vysvětlení historických událostí, kterých se účastní nějaká malá skupina lidí jednajících v utajení. Zdá se, že fakt, že se konspirační teorie, stejně jako každá jiná teorie, zaslouží stejný přístup, a to z toho důvodu, že má vlastnosti jako kterákoli jiná teorie a také protože nám nabízí vysvětlení situací a událostí, které si vysvětlení žádají³⁴. Sociolog Frank Furedi považuje konspirační teorie za vysvětlení příčin a motivů pro jinak nevysvětlitelné jednání a sociální jevy. Takové teorie jsou dnes zdá se oblíbené, protože nám poskytují jakousi kontrolu nad mocnými silami, které ovlivňují naše životy³⁵.

Daniel Pipes tuto problematiku řeší spíše psychologickým způsobem a zdá se, že je důležité si konspirační teorie neplet s konspirací. Zatímco konspirace (spiknutí) je reálně uskutečnitelná a tento termín se rodí samotnou činností, konspirační teorie jsou pouhé teorie, vzdálené od reality. Jsou to tedy myšlenky, představy a východiska, které

³⁴ Keeley 1999, str. 109-126

³⁵ Furedi 2007

vznikají v myslích konspirativních teoretiků³⁶. Konspirativní teoretikové vnímají vážnost hypotetického spiknutí různě. Případem extrémní konspirativistické teorie může být podle Pipesa úvaha Charlese Paula Freunda ve Washington Post: „*ekn me, že všechno, co znáte, není jenom omyl, nýbrž pe lživ vypracovaná lež. Dejme tomu, že máte hlavu plnou samých výmyslů – o sobě, o d jiných, o sv t kolem vás -, které vám vnutily mocné síly, aby vás ukolébaly do sebeuspokojení. Vaše svoboda je tedy pouhou iluzí. (...) Jestli vám dojde, co se vlastně děje, můžete se pokusit varovat lidi, můžete se snažit zní it spiklence tím, že je odhalíte. Ale pravda je taková, že stojíte proti velké síle. Jsou mocní, velmi vzdálení a není je vidět. Tak jako všichni před vámi i vy proti nim prohrájete.*“³⁷ Toto je ale opravdu velmi extrémní případ.

Teorie o konspiracích se dají také rozdělit na triviální a sv tové³⁸. Má-li člověk pocit, že se proti němu spikla jeho rodina, je to triviální teorie o konspiraci, zatímco podezřívá-li někdo Židy, že se snaží o globální ovládnutí světa (ať opodstatněn nebo bez důvodu), tak se jedná o sv tovou konspirativní teorii. Teorie o velkém sv tové spiknutí mají své nezaměnitelné vlastnosti. V tšinou předpokládají, že v pozadí společenského uspořádání stojí nějaká tajná skupina, která je velmi silná a své záměry získat globální moc velice pečlivě tají, a do popředí se dostávají pouze stoupenci oné tajné skupiny a vyznava její ideologie. Dále se ve společnosti vyskytují jedinci, co se teorii o plánovaném velkém spiknutí snaží odvrátit. To jsou typické znaky sv tové konspirativní teorie.

Konspirace (spiknutí) lze rozdělit na tři typy³⁹:

1. Prvním typem je spiknutí *obanské*. Je to jakási dohoda mezi několika lidmi za účelem podvádění, klamání a ošizení občanských práv jiných jedinců, nebo za účelem dosažení nepoctivého zisku. Lze je považovat i také jako spiknutí kriminální.

³⁶ Pipes 2003, str. 35

³⁷ Freund In Pipes 2003, str. 31

³⁸ Pipes 2003, str. 35

³⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Conspiracy>

2. Druhým typem spiknutí je spiknutí *kriminální*. Toto spiknutí je charakteristické tím, že několik jedinců se domluví na tom, že v budoucnu nějakým způsobem poruší zákon; v některých případech spáchají čin, který daleko překračuje společenskou dohodu.
3. Dalším typem je *politické* spiknutí. Jde tu o snahu několika jedinců svrhnout dosavadní vládu a o mocenský převrat za účelem vlastní politické moci. Tento typ stojí v opozici se spiknutím úkladným, i když oba typy mají něco společného. Rozdílem je to, že tato politická spiknutí usilují o moc procesem zmocňování se „zevnitř“. Získají ji prostřednictvím atentátů a státního převratu.
4. Spiknutí *úkladné* (volně přeloženo z angl. cabal) je tvrdým typem spiknutí. Také souvisí s politickou mocí jako spiknutí politické, ovšem s tím rozdílem, že úkladné spiknutí, prosazující své cíle obvykle pomocí nějakých intrik, provádějí náboženští představitelé a politici úředníci, kteří vytvoří jeden spolek, čímž si zajistí silnější vliv.

4.2. VÝZNAMNÁ HISTORICKÁ SPIKNUTÍ

V historii souvisela konspirace velmi často s politickou vládou a mocenskou silou. Za spiknutí můžeme považovat například úkladnou vraždu římského vojevůdce a antického politika Gaia Julia Caesara, která byla zosnovaná Marcem Juniem Brutem a dalšími římskými senátory s cílem obnovit z monarchie republiku, což se ale po mnoha občanských válkách nakonec nepodařilo a na trůn usedl Caesar v adoptivní syn Octavianus, který zavedl římské císařství. Dalším historickým spiknutím je atentát na Františka Ferdinanda d'Este, následníka rakousko-uherského trůnu a synovce krále a císaře Františka Josefa I., který byl plánován skupinou srbských neonacistů a vykonán Gavrilem Principem. Smrt Ferdinanda d'Este, který se snažil o přeměnu Rakousko-Uherské monarchie na federaci Spojených států Velkého Rakouska, v roce 1914 posléze posloužila jako záminka k vyvolání první světové války. Nejznámější je ovšem atentát v roce 1963 na amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho, kolem něhož se ještě dnes vyskytuje mnoho nezodpovězených otázek. Kennedy byl zavražděn střílnou z pušky a po dlouhém vyšetřování se došlo k závěru, že atentát spáchal Lee Harvey Oswald, který byl podle vládních agentur,

Warrenovy komise a senátní komise členem „rozsáhlého spiknutí“⁴⁰. Konspirace ovšem nebyla podrobena analýze a samotná charakteristika spiknutí nebyla objasněna. Existuje ale nespočet podezření – například že za spiknutím stál Fidel Castro, mafie, Sovětský svaz nebo složky americké vlády CIA a FBI. Lee H. Oswald se k ní k němu nepříznivě vyjádřil a byl zavražděn pouhé dva dny po atentátu Jacobem Rubinsteinem, který chtěl pomstít prezidentovu smrt⁴¹. K soudnímu procesu s Oswaldem tedy ani nedošlo, ale americká veřejnost je přesvědčena o jeho vině. Toto jsou pouze tři příklady spiknutí, kterých je ale v historii mnoho a jsou probírány jak odborníky i laických konspirativních teoretiků.

V dnešní době lze za spiknutí považovat vydírání, podplácení, politickou korupci, ilegální import a export nebo i obchodování s drogami. Všechny ideologie jako fašismus nebo komunismus zahrnují i globální spiknutí, protože všechny mají za cíl všem vládnout a mít nad všemi moc. Druhá světová válka byla jasně vyvolána konspirací, kdy se Německo pod vládou Adolfa Hitlera snažilo dosáhnout celosvětové globální moci a nadřazenosti nad jinými národy.

4.3. DŮLEŽITÉ POJMY

Konspirativismus označuje myšlenkový proud, který je velmi podobný jiným myšlenkovým proudům – vše za jiná postoje a názory a někdy to vede až do extrému, kdy je člověk zcela oddán těmto myšlenkám a jeho život je celý souzen konspirativistickými názory⁴². Jako příklad poslouží antisemitismus. Antisemitismus se charakterizuje jako myšlenkový proud, který se staví proti židům jako představitelům judaismu a má nepřátelský postoj k židovské etnické skupině. Je chápán jen jako nepřátelství vůči židům a ne vůči všem semitským národům, i když k tomu termín antisemitismus odkazuje. Může mít různé formy, od pouhé subjektivní nenávisti přes násilnou perzekuci až k celoevropskému vyvraždění židů.

⁴⁰ Závěrečná zpráva HSCA – str. 3–4 [online]

⁴¹ *The Killing Of Lee Harvey Oswald* [online]

⁴² Pipes 2003, str. 36

Konspirační teorie (teorie spiknutí)⁴³ je pokus o vysvětlení nějaké historické, společenské, politické i mocenské události. Toto vysvětlení je charakteristické tím, že za danou událostí stojí jedinec nebo nějaká skupina lidí, která jedná tajně, plánovaně a nekontrolovaně, přičemž zůstává skryta před veřejností⁴⁴. Nejznámějším případem je teorie o spiknutí zednářů.

*Konspirátor*⁴⁵ je člověk, který realizuje myšlenky spiknutí. Spiknul se tedy s jinými konspirátory a společně uvádí v chodu nějaké skryté záscény společenského dění.

Konspirační teoretik je člověk, který vytváří hypotézy o reálné možné existenci konspirace, jimiž vysvětluje určité lidské jednání nebo sociální fenomény.

4.4. JAKÁ JE CHARAKTERISTIKA A JAKÉ JSOU VLASTNOSTI KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ

Vlastnostmi konspiračních teorií se již zabývalo mnoho sociálních vědců. Některé je popisují teoreticky bez kategorizace, jiní je demonstrují na rozdíl do té doby, čímž jsou lépe pochopitelné.

Již výše zmíněný Brian Keeley, který je profesorem filosofie na Pitzer College v Kalifornii, je přesvědčen, že konspirační nemají moc a sílu, když jsou v hlavní roli dění, ale právě naopak jsou silní, když mohou být záscenou někde v pozadí, kde jen dávají v chodu do pohybu. Nejsou všemohoucí, a proto musí jednat pouze v utajení. Pokud by se totiž prozradil jejich záměr, mohlo by to ohrozit dosažení jejich cíle. Veřejnost by se snažila jim onu snahu překazit⁴⁶. Keeley říká, že skupina konspirátorů musí být malá, ale spiknutí jednoho člověka se zase nedá považovat za spiknutí. Pomocí nového pojmu, kterým je *nezaručená konspirační teorie* (z angl. „*unwarranted conspiracy theories*“), popisuje

⁴³ Z angl. conspiracy theory

⁴⁴ Jandourek, str. 257

⁴⁵ Z angl. „conspirator“ - spiklenec

⁴⁶ Keeley 1999

Keeley vlastnosti těchto teorií⁴⁷. Nezároveň konspirační teorie má několik charakteristik, přičemž nejdůležitější je ta, že konspirační teorie obvykle odporuje oficiálním zprávám. Konspirační teorie se tuto oficiální verzi vysvětlení snaží zpochybnit anebo rovnou zničit. Situace, kdy se na scéně veřejného sobění vyskytne jakýsi nový *krýcí příběh* (z angl. „*cover story*“), povětšinou znamená, že konspirační teorie nebudou daleko. Druhou významnou vlastností je fakt, že záměry spiklenců jsou vždy zlé. Keeley tvrdí, že podle něj neexistuje žádná známá konspirační teorie, podle které by se spiklenci snažili dlat dobro, a zároveň by doufali v to, aby jejich plány nebyly odhaleny. Nezároveň konspirační teorie se snaží o pevné spojení několika zdánlivě nesouvisejících událostí. Skutečnosti vyskytující se za událostmi, jejichž příběh vysvětlují konspirační teoretikové, jsou zpravidla velmi hlídaným tajemstvím, i když jsou původci teorie často velmi známé osobnosti. Je v zájmu těchto osobností, aby teorie nebyla odhalena, a pokud je, plány spiklence jsou zničeny. Ačkoliv je možné, že i když se spiklenecké plány odhalí, veřejnost jí přece jen uvěřit nemusí. Hlavními nástroji konspiračních teoretiků je užívání tzv. *bludných údajů* (z angl. „*errant data*“)⁴⁸. Tyto údaje Keeley rozděluje do dvou skupin: nevysvětlené údaje a protikladné údaje. Konspirační teorie však používají sjednocený výklad, který svádí o jejich síle. Sjednocený výklad je totiž nezbytný pro všechny teorie. Teorie o konspiraci mohou vždy vysvětlit o mnoho více než jejich konkurenční teorie, protože s odkazem na možné spiknutí vysvětlují oba údaje - jak oficiální verzi, tak i bludné údaje - v situaci, kdy jiné teorie ve vysvětlování pokulhávají. Jak je tedy možné, že zastánci oné veřejně rozšířené oficiální verze vysvětlení jsou vůči konspirační teorii nekompromisní, i když se mnohdy vyskytnou jasné informace i dokonce důkazy o konspiraci? Je možné, že by tento fakt záměrně přehlíželi anebo jsou jen slepí? Keeley je přesvědčen, že jej musí v domě ignorovat. Nejlepším vysvětlením je nějaká forma spiknutí, to znamená úmyslný pokus ukrývat pravdivá fakta v nějaké veřejné záležitosti. Podle Keeleyho jsou konspirační teorie jediné teorie, pro které platí, že důkaz proti nim je vždy sledkem překonstruován do důkazu v jejich přízni. Obecně platí pravidlo, že čím více důkaz má oficiální vysvětlení, tím více jsou konspirační teoretikové přesvědčeni, jak moc se „oni“ snaží, aby chom v ilii oficiálním verzím, protože ve skutečnosti se vždy

⁴⁷ Keeley 1999

⁴⁸ Keeley 1999

vyskytují jedinci, kteří se teorii o plánovaném spiknutí snaží zamítnout. Podle Keeleyho hypotézy bojuje konspirativní teorie o vysvětlení jevu, který se jiní a pravděpodobně silní iniciátoři snaží utajit. Na rozdíl od případů přirodních věd, ve kterých jsou fakta o přirodovědně pasivní a nezájemné skupinou lidí s respektem vůči ve společnosti, tak konspirativní teoretikové pracují v oblasti, kde vyšetřovaní lidé aktivně hledají způsob, jak zabránit samotnému vyšetřování. Jak konspirativní teorie dorůstá, pokusy o její falsifikaci začínají být úspěšnější a tento úspěch je vysvětlován pouze jako zlotilá práce konspirátorů. Důsledkem tohoto procesu je přesvědčení, že pochybnosti o malé skupině spiknutých lidí přechází v tezi o stále větších spiknutích. Tento skepticismus lidí (i ve veřejných institucích) označuje některé zralé konspirativní teorie jako „nezaručené“. Neznamena to nedostatek schopnosti teorie falsifikovat, ale znamená to, že vzrůstající množství skepticismu vyžaduje víru v konspirativní teorie. Čím více lidí tento skepticismus objímá, tím méně se konspirativní teorie stává hodnověrnou⁴⁹.

Vlastnostem konspirativních teorií se vnuje také již zmíněný Frank Furedi, profesor sociologie na univerzitě v Kentu. Popisuje sociální fenomény tzv. temných období, kdy lidé viděli nehody, pohromy a jiná než stí pouze jako výsledek práce skrytých sil. Nehody se z pohledu lidí nestávaly, ale byly záměrně zapříčiněny, a už dobrými i zlými silami. Zločiny se považovaly jako výsledné jednání lidí, kteří byli manipulováni „zlými silami“. Lidské než stí je i dnes často spojováno s intencionálním zlomyslným chováním. Nic se neděje náhodou. Furedi do této problematiky zavádí pojem *krize kauzality*, neboli *příinnosti* (z angl. „*crisis of causality*“), kterým své hypotézy objasňuje⁵⁰. Konspirativní teoretikové nahlíží na lidi ne jako na autory svých osudů, ale jako na objekty skrytých manipulativních sil. V dnešní době je každý aspekt veřejného života zpochybněn a popírán. V návaznosti na to vznikla jakási všeobecná dohoda o tom, jaké mohou být příčiny našich problémů. Odkazujeme to jako *krize příinnosti* a znamená to jakousi „križi“, která se postupně táže na kterékoliv oficiální verze událostí. Samozřejmě i úřední aparát a jeho zprávy musí být vyšetřovány, avšak ne jednoduchým konspirativním myšlením, který obviňuje „zlé“ lidi za všechno, co se v dnešním světě děje špatně. Krize příinnosti znamená víru mnoha lidí v to, že hlavní události jsou modelovány a

⁴⁹ Keeley 1999, str. 109 - 126

⁵⁰ Furedi 2007

ovlivňovány tajným jednáním. Například média dlouhodobě podporují tento postoj tím, že neustále předkládají to, že na něm dnes opravdu záleží, není to, co ve veřejné osobnosti vlastně čekají, ale spíše to, jaké je jejich opravdové chování a jednání. To podněcuje veřejnost k tomu, aby hledala skryté motivy. Nikdo z veřejnosti není takovým, jakým se zdá být. Tato *normalizace podezření* nemá na celou problematiku absolutně žádný pozitivní vliv⁵¹.

Krise veřejnosti podle Furediho neznamená jen to, že je pro nás těžké pochopit četné události, ale také zmenšuje naši schopnost najít v nich *význam*. Tvorba významu událostí je obtížná – a za takových okolností nám oficiální fakta o tom, co se stalo, moc nepomáhají. To je důvod, proč jsou některé skupiny obyvatelstva skeptické vůči oficiálním zprávám. Dokonce i s fakty se tu stále objevuje jakási neschopnost společnosti vytvořit významy událostí smysluplným způsobem, což podněcuje některé lidi hledat významy někde jinde. Mnoho lidí hledá vysvětlení právě ve sférah konspirace. Pro ně je obraz konspiračních teorií často malován tím, že nejsou schopni pochopit dění ve světě. Furedi uvádí například autora Petera Knighta a jeho teorii o vztahu mezi rozvojem konspiračních teorií a vztahem nebezpečím. Píše: „*Konspirační teorie tvrdí, že existuje skryté jednání a skrytá ruka za dnešními událostmi... Ve výsledku má konspirační teorie sklon obnovit smysl jednání, veřejnosti a odpovědnosti za to, co by se jindy mohlo zdát jako nevysvětlitelná hra sil, nad kterou nemáme žádnou kontrolu.*“⁵² Knight dále rozebírá tuto problematiku myšlenkou: „*Hlavní téma konspiračních teorií se přesunulo z „ červeného zduření“ k „ nakrmenému zduření“.*“ Znamená to, že ve výsledku se cíl teorií změnil z nedůvěry ke komunismu na hlubokou nedůvěru k emulivnímu oficiálnímu.

Pro každého člověka je podle Furediho přirozené, že vyhledává *významy* všeho, co se děje kolem něho. Nepřítomnost tohoto významu je nejviditelnější v situaci, kdy máme pocit, že jsme manipulováni a ovlivňováni skrytými mocnými silami – nejen podprahovými reklamami a médii, ale také silami, které prakticky nemají své jméno. To je jeden důvod, proč často přisuzujeme nevysvětlitelné psychické symptomy nespécifickým silám, které využívají funkci jídla, vody nebo různých druhů neznámých látek, které se

⁵¹ Furedi 2007

⁵² Knight In Furedi 2007

p enáší nejnovějšími technologiemi a jinými neviditelnými procesy. Furedi zmiňuje amerického akademika Timothy Melleyho, který to charakterizoval jako *zmatek jednajícího* (z angl. „agency panic“). Píše: „*Zmatek jednajícího je intenzivní pocit neklidu kvůli zjevné ztrátě autonomie. Je to tedy přesvědčení, že jednání initele je kontrolováno nikým jiným nebo že je „konstruováno“ silnými vnějšími initeli.*“⁵³. Uvědomí si, že naše chování a jednání je kontrolováno vnějšími initeli, je považováno za pro následnou odevzdanost a rezignaci. Pocit toho, že je člověk objektem manipulace a vnější kontroly, pramení z postupného uvědomění si vlastní bezmocnosti. Ve výsledku není například globální oteplování pouhý klimatický jev, ale i mnohouleté zlo, které má zapříčinit řadu destruktivních událostí. Furedi to porovnává k šedivému svítu podobajícímu se tomu v trilogii „*Matrix*“, kde je realita, ve které lidé žijí, záležitostí sázky a kde zaznívají otázky typu: jak víme, co je opravdové? Kdo je vlastně manipulován kým? Postrádá-li společnost systém významů, tak se obvykle brzy objeví jednoduché vysvětlení událostí, kde se všechno jeví jako černé a bílé nebo dobré a zlé. „*Když jednou vidíte a slyšíte zlo - s tím, že v jeho existenci vidíte - je potom těžké vidět konkurenční pohledy jako nic jiného než jako práci velmi špatných lidí.*“⁵⁴.

Brian Keeley, Frank Furedi, Peter Knight i Timothy Melley řeší konspirační teorie obecně a na velmi teoretické úrovni. Vlastnosti konspiračních teorií jsou ale jednodušeji pochopitelné, když jsou kategorizované. O jejich zařazení do kategorií se pokusil Wayne MacDonald, který dělí konspirační teorie na tři skupiny. Jsou to konspirační teorie obstruktivní, tíživé a klamné⁵⁵. *Obstruktivní* se snaží o to, aby se určitá událost vůbec neudála. Má funkci prevence. Například to může být předpokládaná konspirace v automobilovém průmyslu o tom, že auto jezdí na „významnou naftu“, aby zabránila uvedení automobilového motoru, který běží na vodu. *Tíživá* konspirační teorie se značí tím, že je to vysvětlení vnímané sociální nerovnosti nebo vnímaného politického osvobození. Je založena na významu slova „oni“, které směřuje k aktivní konspiraci proti „nám“. Příkladem může být teorie o tom, že virus HIV byl záměrně vytvořen ve vládních amerických laboratořích, a poté byl uvolněn mezi černé a gayské komunity z důvodu

⁵³ Melley In Furedi 2007

⁵⁴ Furedi 2007

⁵⁵ McDonald 2007

ochrany společnosti před „nežádoucími“. Tímto typem je *klamná* konspirační teorie. Ta se značí prezentováním iluze o tom, že základní příčinou některých sociálních, ekonomických a politických problémů je něco jiného než ona nyníjší příčina.

Ovšem nejvýznamnější osobností, která se zabývala těmito teoriemi, je zajisté Karl Raimund Popper. Filosof Popper ve své práci „*Otevřená společnost a její nepřítelé*“ používá termín konspirační teorie k tomu, aby zkritizoval ideologie fašismu, nacizmu a komunismu. Říká, že totalitarismus byl založen na konspirační teorii, která vykreslovala imaginární spiknutí zosnované podle paranoidního scénáře, který vypovídal o kmenových systémech a o rasismu⁵⁶. Použil termín konspirace i k popisu běžné politické aktivity v dávných Athénách za doby Platóna, který se stal jeho hlavním tématem v této práci. Ke kritice Marxe a k totalitnímu režimu dvacátého století Popper napsal, že si nepřije vyjádřit to, že spiknutí nikdy neexistovala. Právě naopak zdrazuje, že to jsou typické sociální fenomény. Doplnil svoji myšlenku poznáním, že konspirace se dějí. Zároveň ale dodává, že jen málokteré jsou nakonec úspěšné. K dané kritice Marxe, Hitlera a jiných navrhl Popper termín *konspirační teorie společnosti*. Znamená to, že vysvětlení sociálního jevu spoívá v objevení skupiny lidí, která trvá na výskytu onoho jevu (někdy je to skrytý zájem, který musí být napřed odhalen) a která plánuje to, jak by jej mohla provést⁵⁷.

Všechny tyto explanace konspiračních teorií mají několik společných charakteristik: konspirativní teorie mají vždy za cíl vládu nad ostatními, konspirátoři z celé naplánované situace těží bohatství a moc, a to vše zpravidla na úkor druhých.

V krátkém souhrnu výsledků výzkumu Teda Goertzela zde uvedu informace o víře v konspirační teorie. Je nutné uvést nejen vlastnosti konspiračních teorií, ale také to, kdo jim věří více, kdo méně a za jakých okolností má teorie šanci uspět.

⁵⁶ Popper 1994

⁵⁷ Popper 1994

4.5. JAKÉ JSOU OKOLNOSTI TOHO, ABY KONSPIRAČNÍ TEORIE USPĚLY

K tomuto tématu se vyjadřuje teoretik Charles Pigden ve svém článku „*Conspiracy Theories and the Conventional Wisdom*“. Tvrdí, že píše nejmenšími jedné konspirační teorii v ní každý vzdělaný člen společnosti⁵⁸. Říká také, že my všichni jsme vlastně konspirační teoretiky. Tímto teoriemi se zabývá i sociolog i psycholog. Psychologové říkají, že člověk, který v ní jedné konspirační teorii, má v ní tendenci uvěřit i další. Tuto domněnku potvrdil výzkum profesora sociologie na Rutgers University v Camdenu Teda Goertzela, který zkoumal víru v konspirační teorie na 348 obyvatel jihozápadní New Jersey⁵⁹. Výzkum ukázal, že většina z nich uvěřila alespoň několika ze seznamu deseti konspiračních teorií (ve výzkumu užito - píše nejmenšími asi pravdivé). Goertzel v výzkumu potvrdil Pigdenovu hypotézu – lidé, co v ní v jednu konspirační teorii, byli více nakloněni k víře i v druhou. V teorii více uvěřili černí obyvatelé a Hispánci než respondenti bílí. Také mladí lidé uvěřili konspiračním teoriím nepatrně více. Ve výzkumu se vyskytla trochu významnější korelace s genderem, úrovní vzdělanosti a oborovou kategorií. Goertzel ve svém výzkumu dále identifikuje tři znaky, které jsou spojené s vírou v konspirační teorie. Je to anomie, která znamená, že respondent se cítil odcizený vzhledem k systému. Dále je to tendence nedůvěřovat jiným lidem a pocit nejistoty, co se stane⁶⁰.

Podle výsledků tohoto výzkumu lze usuzovat, že je nezbytně nutné se konspiračním teoriím vnovovat, protože významně zasahují do života mnoha lidí v naší společnosti.

4.6. KONSPIRAČNÍ TEORIE V ČESKÉM POLITICKÉM PROSTŘEDÍ

Právník a politický analytik Jiří Pehe ve svém článku „*Scandals and conspiracy theories in Czech politics*“ názorně popisuje některé politické události za doby Klausovy

⁵⁸ Pigden 2008

⁵⁹ Goertzel 1994

⁶⁰ Goertzel 1994, str. 733 - 744

vlády (zastával post předsedy vlády v letech 1992-1997), které poukazují na konspiraci. Zmíní se zde o tom, že konspirační teorie se velmi rády rodí v nestabilním a transformujícím se politickém prostředí, tedy v prostředí takovém, jaké se jevílo během Klausova přebírání vlády⁶¹. Popisuje zde situaci, kdy česká televize zveřejnila zprávy o tom, že tehdejší předseda SSD Miloš Zeman odcestoval v roce 1995 do Německa, aby se tam setkal s několika česko-švýcarskými podnikateli. Měli se tam domluvit na tom, že oním podnikatelům Zeman zajistí pozici ve vedení strany SSD a to za finanční odměnu. Předseda strany se k tomu vyjádřil tak, že jsou to falešné informace a že se jeho strana stala terčem nějakého spiknutí. Podle Peheho byli nejen novináři i politici přesvědčeni o tom, že důležitá politická dění na českém území, jako třeba rozpad Klausovy vlády, byla vyvolána tehdejším prezidentem Václavem Havlem a jeho skupinou, takzvaným Hradem. Konspirační teoretikové často uvádějí hrad jako aktéra konspirace, a to z jednoho prostého důvodu, že v nestabilním politickém prostředí zastává prezident jediný pevný politický bod. A už pozitivní nebo negativní změny na domácí politické scéně jsou tedy velmi často spojovány s Hradem. Obvyklí lidé potěbuji jednoznačné vysvětlení sociálních a jiných jevů tím více, čím více se politika jeví jako nestabilní. A za špatné politické situace jim toto vysvětlení dává právě konspirační teorie. Nejmenovaný český politik se zmínil, že jedinou takovou temnou silou, která u nás má že tajně působit, jsou členové tehdejších komunistických tajných služeb, kteří se stále snaží destabilizovat demokratický systém⁶².

4.7. VZTAH KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ A VEŘEJNÉ POLITIKY V DEMOKRACII

V politice hraje teorie o konspiraci velmi významnou roli. Hlavně proto, že se do hry dostává osud nejenom několika mála lidí, ale prakticky celé globální společnosti, především národa.

Furedi uvádí, že jednoduchý svobodný pohled na konspirační myšlení pomáhá rozsvětlovat dohady a hlavně navede v rubru k oblasti politiky. Tento fenomén nahrazuje závazky

⁶¹ Pehe 1998

⁶² Pehe 1998

v i ve ejnému životu za destruktivní hledání skrytého jednání. Také to odvrací od ve ejného života a vše se m ní v jakési „divadlo“, ve kterém záleží na soukromém život a osobních zájmech ned v ryhodných politik . Stálá touha hledat jeden p íb h za druhým nás odvrací od reálného náhledu na sv t⁶³.

Myšlenky a postoje levicové a pravicové ideologie se poslední dobou setkávají, sblíží se a jsou na cest ke společnému sjednocení. Michael Kelly, americký vydavatel, této spojené myšlenkové ideologii íká *paranoidní syntéza*⁶⁴. Tato paranoidní syntéza umožňuje ob ma extrémistickým názor m se spojit. Levicový extrémistický cíl se potom velmi snadno p enese na pravicový cíl a to vše umož ůjí práv konspira ní teorie. Tento proces není tak složitý, jak se m že na první pohled zdát. Prakticky se z nep ítele levice stane nep ítel pravice a naopak.

5. METODOLOGIE A ZDROJE DAT

Teoretické poznatky o demokracii jsem ěrpala z knih ěeských autor , kterých je mnoho a podávají pot ebný p ehled o problematice demokracie, vládnutí a o politice. Poznatky o konspira ních teoriích byly ěrpány z knih a lánk spíše zahrani ních autor . O konspira ních teoriích je totiž v ěské literatu e t žké najít n jaké informace, protože tomuto tématu se u nás v nuje velice málo autor , což osobn považuji za velkou škodu. Použitou metodou je diskursivní analýza.

Na analytickou ást jsem aplikovala p ípadovou studii. V nuje se kuponové privatizaci a na ni aplikovaným konspira ními teoriím. Dále ěrpá také ze sociologického výzkumu agentury GfK, který byl zam ěn na víru ěeských respondent v konspira ní teorie.

⁶³ Furedi 2007

⁶⁴ Pipes 2003, str. 190

5.1. DISKURSIVNÍ ANALÝZA

Analýza diskursu se považuje za kvalitativní sociologickou metodu, která se vnuje diskursu. Diskursem se míní prostor, kde probíhá výměna názorů, myšlenek a postojů, tedy „*to, jak se na určité téma nahlíží, jak se o něm diskutuje*“⁶⁵. Diskursy se dělí na politické, veřejné, mediální. Diskursivní analýzou se rozumí analýza právě onoho prostoru, kde k výměně názorů probíhá. Zkoumají se názory, argumenty, stanoviska jednotlivých jednajících aktérů.

5.2. PŘÍPADOVÁ STUDIE

Výzkum agentury GfK byl zaměřen na víru v pravdivost konspiračních teorií v českém prostředí. Teorie byly vybrány podle toho, jak moc jsou známé a rozšířené a do výzkumu vstoupily jen ty nejrozšířenější. Výzkum zkoumal víru respondentů v konspirační teorii a okolnosti toho, jakým způsobem se daná teorie ve společnosti uchytila. Celkem bylo použito 16 teorií. Výzkum rozdělil analýzu konspiračních teorií na psychologickou a sociologickou. Zatímco psychologické analýzy se zabývají tím, jestli je teorie pravdivá či není a jaké druhy osobnostních charakteristik vytvářejí, sociologická analýza v zásadě řeší pouze problematiku dopadu těchto teorií na společnost a dále od jejich vzniku a chápe je jako jednu z mnoha forem vysvětlení události či jevu⁶⁶. Z tohoto výzkumu vyplývá, že konspiračním teoriím věří různí lidé různou intenzitou. Svoji významnou roli v problematice víry v konspirační teorii sehrávají hlavně sociálně-demografické podmínky (pohlaví, věk, vzdělání). Je zřejmé, že konspiračním teoriím věří více ženy ve věku mezi 65. a 79. rokem života, které mají spíše nižší vzdělání. Také jsou jim více nakloněni lidé s nízkým příjmem a ti, co jiným lidem obecně moc nedůvěřují. Je ovšem zajímavé, že těmto teoriím více věří lidé, kteří napřík tomu, že k volbám nechodí nebo chodí jen občas, volí spíše levicové strany, a kteří jsou celkově levicově politicky orientováni⁶⁷. Důvodem

⁶⁵ Burešová 2009, str. 32

⁶⁶ Fri 2008

⁶⁷ Fri 2008

tohoto fenoménu m že být historická zkušenost. Za dob vlády komunistické strany v echách bylo lidem všť pováno mnoho myšlenek a „d kaz “ o tom, že západní spole nost je proti nám spiknutá a že jedná záke n s jediným cílem nás p em nit podle jejích idejí a p edstav. Mnohé p icházející ze západu bylo cenzurováno a zakazováno, a už se jedná o spot ební v ci i zábavní pr mysl, jako jsou filmy a hudba. Názorn o tomto tématu vypovídá video umíst ěné na internetový server youtube.com. Je to vlastn tehdejší komunistická reklama propagující chemickou látku, která p sobí proti parazit m na bramborách, hlavn ě tedy proti mandelince bramborové. Použité v ty z oné reklamy jsou až zarážející: zlikvidujme tedy tohoto amerického brouka, který k nám byl zám rn poslán americkými imperialisty, aby nám ni il úrodu a plnil naše pole⁶⁸. Domn nka, že tento brouk byl dovezen zám rn , je jasným výrazem smýšlení o konspiraci. Našli bychom v tomto dokumentu mnoho teoretizování.

Vra me se ovšem k tématu politické orientace lidí, co více v í konspira ním teoriím. Je pravd podobné, že tato historická zkušenost v mnohém p isp la k ví e ve spiknutí ur ité skupiny lidí. Není dlouho po pádu komunismu a naše zem se ješt dnes potýká s d sledky z n j plynoucích. Mnoho lidí si stále živ pamatuje komunistickou ideologii p enesenou do praktických sfér každodenního života. B hem vlády komunistické strany jsme si st žovali na samotné komunisty, dnes za demokracie si st žujeme na mafii (a už justí ní nebo jinou), která schváln brání vývoji naší zem ⁶⁹. Je z ejmé, že z konspirativního teoretizování se dnes stala ur itá forma zábavy. Stal se z n j ovšem také zp sob vzestupu politické kariéry, a to za použití médií. ím více politik propaguje konspirativní teoretizování v médiích, tím více je zajímavý a prakticky staví sám sebe na pozici toho, kdo je na té správné stran , protože konspirace vždy provádí lidé špatní a zlí. A když je politik „odhalí“ (t eba jen hypoteticky a bez d kaz), automaticky je mu p isuzována ona charakteristika toho up ímného a d v ryhodného lov ka.

⁶⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=2jipXKSoGj4>

⁶⁹ Fri 2008

6. KUPONOVÁ PRIVATIZACE – PÍPADOVÁ STUDIE

6.1. PROCES PRIVATIZACE

Za vlády komunistické strany převládalo kolektivní vlastnictví. Soukromé vlastnictví se vyskytovalo pouze v malé zemědělské výrobě, v malém obchodu a službách. Po roce 1989 se u nás i v jiných státech transformujícím se komunistického bloku vyskytla potřeba privatizace, tedy přesunutí vlastnických práv z rukou státu do rukou soukromníků. *„Privatizace znamená „zesoukromnění“ něčeho, co bylo původně „veřejné“ či „celospolečenské“, jak se dříve říkalo.“*⁷⁰. Lze tvrdit, že pokud se mělo přejít na tržní systém, samotný proces privatizace byl právnickým transformačním jádrem. Bylo zřejmé, že privatizace je nezbytná. *„Jenom privatizace mohla odizolovat podniky od automatického financování ze státního rozpočtu a od automatického úvěrování od státní banky.“*⁷¹. V Československu probíhala rychlá privatizace, zatímco státy jako například Polsko či Maarsko se vydaly cestou pomalé privatizace. Zatímco v těchto státech probíhala decentralizovaná privatizace, u nás probíhala centralizovaná privatizace, což znamená, že proces byl od samotného začátku pod kontrolou státu. Znamenalo to také regulaci privatizačními zákony. Nastalo tedy konkurenční prostředí, kdy se manažeri museli o podniky prakticky ucházet s jinými zájemci. V Československu probíhala privatizace ve třech fázích: malá privatizace, velká privatizace a restituce. První z nich za nejvíce úspěšnou se obecně považuje malá privatizace, která zahrnovala malé podniky ve službách a v obchodu⁷².

V tomto procesu šlo tedy o to, aby se rychle přešlo ze systému socialismu na systém kapitalismu. Nejdůležitější součástí toho byla tedy rychlá, obsáhlá a velká privatizace. *„Díky rychlosti nebyl v žádné jiné zemi tak velký.“*⁷³. Proto byla navržena a poté také přijata metoda sice snad nejrychlejší, avšak nestandardní, a tou byla kuponová privatizace.

⁷⁰ Mlouch 2000, str. 97

⁷¹ Holman 2000, str. 45

⁷² Holman 2000, str. 48

⁷³ Holman 2000, str. 52

Václav Klaus vystihl nastalou situaci tím, že „*bylo velmi nesnadné obhájit nestandardní metody, protože nevyzkoušené způsoby vyvolávají vždycky odpor...*“⁷⁴. Levicovými stoupenci (včetně Milošem Zemanem) se snažili nejprve prosadit privatizaci formou *zaměstnaneckých akcií*, tedy rozdílné podíly podniku jeho zaměstnancům, což vyvolávalo u pravicových stoupenců odpor. Šlo by totiž o zvýhodnění zaměstnanců velkého a prospěšného podniku před zaměstnanci pracujícími v malých a horších podnicích. A zaměstnanci institucí, které nebyly plánovány privatizovat, by prakticky neměli vůbec žádnou možnost něco získat. Nakonec se tedy prosadila metoda kuponové privatizace. Tato metoda však byla doplněna také dalšími privatizačními metodami, jako například výběrová řízení i veřejné soutěže.

6.2. KUPONOVÁ PRIVATIZACE

Za hlavní osobnosti zastávající metodu kuponové privatizace se považují Dušan Třeška, Tomáš Ježek a Václav Klaus. Metoda spočívala v tom, že se občanům starším 18 let za určitý finanční obnos (obnos relativně nízký – 1000Kč) poskytovaly takzvané kuponové knížky. Poté mohli občané za tyto kupony získávat akcie určených privatizovaných podniků. Metoda se setkala s kritikou pojednávající o tom, že tímto způsobem vznikne mnoho drobných soukromníků s rozptýleným vlastnictvím, kteří nebudou schopni kontrolovat celé podniky. V návaznosti na to vznikly investiční privatizační fondy. Tyto fondy založily především banky a investiční společnosti, nebyly to tedy instituce státní ani státem kontrolované. Lidé se zakoupenou kuponovou knížkou tímto dostali možnost buď přímo koupit akcie nějakého podniku, nebo kupon vložit do privatizačního fondu, což z nich učiní akcionáře fondu. Vybraný fond potom disponoval s kupony svých akcionářů podle sebe a kupoval za ně akcie podniků. Privatizační fondy sehrály tak klíčovou roli v procesu kuponové privatizace. Lidé se nebáli vkládat své kupony do těchto fondů také díky Harvardskému fondu Viktora Koženého, který pro svůj fond vytvářel velkou reklamní kampaň. Poté však vznikla právní úprava, která možnosti privatizačních fondů omezovala, a to tím způsobem, že každému jednotlivému fondu stanovila 20-ti procentní limit

⁷⁴ Klaus In Holman 2000, str. 53

vlastnického podílu na podniku. Dsledkem této právní úpravy byla nemožnost jednoho privatizačního fondu získat v tšinový podíl na podniku.

6.3. VÝHODY A NEVÝHODY KUPONOVÉ PRIVATIZACE

Nejvýraznější výhodou kuponové privatizace bylo zajisté to, že nevyžadovala zatížení nových vlastníků privatizačním dluhem. Standardní používané metody privatizování totiž nutily zájemce, aby nabízeli za podnik co nejvíce peněz, přičemž byli posléze nuceni kupovat kámy od bank. Dsledkem bylo zadlužení již soukromého podniku a pomalejší proces jeho restrukturalizace.

Kritikou kuponové privatizace se zabývalo mnoho politiků i ekonomů. Nebyla podle nich schopna přinést podnikům kapitál. Ovšem velké podniky byly rozprodány zahraničním zájemcům, kteří si nemuseli kupovat u bank. Kuponová privatizace měla podle kritiků také za následek přílišné rozštěpení vlastnictví. V podstatě se vše ale vyvinulo tak, že většina lidí své kupony vložila do fondů, což vedlo k tomu, že se mnoho podniků brzy ocitlo v rukou jen několika velkých privatizačních fondů. A jako další nevýhodu kritici považují to, že noví soukromí vlastníci podniku častokrát nebyli lidé vhodní na tuto pozici a s podnikem nedokázali pracovat a zacházet tak, aby prosperoval. Tento problém opravdu nastal, protože *„se ukázalo, že privatizační fondy nejsou těmi vlastníky, kteří by měli o podniky dlouhodobý zájem a kteří by byli schopni vykonávat efektivní vlastnickou kontrolu nad podniky a jejich manažery.“*⁷⁵. Prodejem akcií se vlastníci zcela vyměnili, což vrcholilo tím, že se vykryštovali vlastníci s opravdovým zájmem o vývoj podniku od těch, co o něj zájem nemají a co pouze koupili akcie. Šlo tedy o dva způsobů výběru vhodného vlastníka⁷⁶:

- A. Standardní metody privatizace povolovaly státu, aby vybral vhodného vlastníka pro podnik. Stát však vybíral podle kritérií, která nelze brát jako jednoznačná. Buď se stát (zastoupený privatizačními úředníky) dítil podle investičního záměru nebo

⁷⁵ Holman 2000, str. 58

⁷⁶ Holman 2000

podle nabízené ceny za podnik. Stát mnohdy nebyl schopen vybrat pro podnik vhodného vlastníka - takového, co jej povede k rozvoji a k vidině úspěšné instituce.

B. Proces kuponové privatizace rozbalil systém, kde klíčovou roli sehrál trh vlastnických práv. Na tomto trhu se smělovaly (prodávaly a kupovaly) vlastnická práva. Auto i této privatizace (Tůska, Ježek, Klaus) museli mít na mysli, že aby kuponová privatizace měla úspěšný konec, je tohoto trhu zapotřebí. Proto její také vytvořili. Tímto směrováním se totiž samovolně vyberou vlastníci, co se pro podnik hodí a co jej povedou k rozvoji. První vlastníci nemusejí být vhodnými vlastníky. Vhodní vlastníci byli vybráni ne státem, ale samotným trhem s vlastnickými právy.

U nás se obchodovalo s akciemi na burze cenných papírů a na RM-systému (speciální trh pro akciovou směnu, kde smělovali malí akcionáři). Problémem se však stalo to, že když se v podniku stal někdo většinovým vlastníkem, tak to hodnotu akcií menšinových vlastníků snižovalo. Tomu byla udělena přítrž až zákonnou ochranou menšinových vlastníků z roku 1996.

Z dnešního vzdálenějšího pohledu na proces kuponové privatizace Holman dodává: „Dnes kritikové kuponové privatizace poukazují na to, že rychlost české privatizace byla na úkor kvality vlastnictví (...). Kvalita vlastnictví je ale něco, co nelze dost dobře analyzovat běžnými metodami.“⁷⁷

6.4. KUPONOVÁ PRIVATIZACE JAKO PŘÍKLAD KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ

K problematice kuponové privatizace se vyjádřilo již mnoho známých osobností, povětšinou z řad politiků, nejvýraznějším z nich byl ovšem Miloš Zeman. Zeman byl významným revolučním politikem (za sociálně demokratickou stranu), v letech 1998 až 2002 byl také českým premiérem, a kandidoval také na post prezidenta ČR, který ovšem nezískal. Po tomto neúspěchu se vzdalil politickému prostředí a dnes se jen občas vyjádří

⁷⁷ Holman 2000, str. 61, 62

kon jakému politickému tématu. K záležitosti kuponové privatizace se Zeman vyslovil tak, že ji pokládá za nejvážnější „loupež století“⁷⁸. Jeho představa o rozdělení státních podniků mezi soukromníky byla zaměřená na zaměstnance. Chtěl, aby se akcie podniků rozdělily mezi zaměstnance onoho podniku. To privatizace umožňovala, pouze pokud by zaměstnanec své kupony investoval do podniku, kde pracoval. Jelikož při kuponové privatizaci nebyl podle představy Zemana a nešlo o dělení majetku a vlastnictví formou zaměstnaneckých akcií, tak Zeman považoval privatizaci za jakési spiknutí nějaké skupiny osob, která na tom chtěla vydělat. Nelze však jeho výrok definovat ani jako pravdivý ani jako nepravdivý, protože k této problematice nejsou dle kladné a propracované argumenty ani na jedné straně.

Významnou osobností české kuponové privatizace se stal Viktor Kožený. Jeho Harvardské investiční fondy si získaly u občanů velkou důvěru a mnoho držitelů kuponových knížek své kupony do jeho fondů svěřilo. Dnes je však Viktor Kožený stíhán pro podvody, které v letech 1995 – 1997 provedl. Spolu se svým spolupracovníkem Borisem Vostrým připravil o vlastnictví akcionáře Harvardského právnického holdingu.⁷⁹ Lidé, co své kupony svěřili do rukou těchto dvou podvodníků, se domnívali, že jejich majetek rozmnoží. Ovšem Kožený jejich majetek přesunul do zahraničí a ve zmíněných propletených vlastnických vztazích a institucích jej nenávratně rozprodal. Celkem to činilo 11,5 miliardy korun českých. Poté Kožený i Vostrý unikli do zahraničí a na oba je vydán mezinárodní trestní zatykač. Vše nasvědčuje tomu, že spiknutí zde bylo plánováno, mluvitý cíl a bylo dokonce úspěšně provedeno.

Podobná je na tom kauza Motoinvestu. Motoinvest měl údajně během kuponové privatizace vytunelovat CS fondy. Za vším stál Pavel Tykač a Jan Dienstl. Podvod za 1,3 miliardy korun tito dva muži nejprve připravili, poté Josef Matoulek, Vladislav Nač, ,

⁷⁸ http://neviditelnypes.lidovky.cz/ekonomika-rozkradeni-republiky-podle-jandaka-fas-/p_ekonomika.asp?c=A060419_194615_p_ekonomika_wag

⁷⁹ http://ekonomika.idnes.cz/podvody-kozeneho-v-cesku-asi-prevezmou-soudy-v-usa-f88-/ekonomika.asp?c=A051007_221447_ekonomika_bih

Tomáš Roita a Václav Vojtíšek provedli.⁸⁰ Jelikož tyto i poslední zmiňované jsou již ve vězení, soud vše řádně projednal, muselo jít o plánované cílené spiknutí.

Václav Klaus považoval privatizaci za nezbytný proces pro to, aby se ekonomika stala tržním systémem. „*Privatizace musí být provedena rychle. Tisíce státních podniků musí být privatizovány během několika měsíců nebo let. Z tohoto hlediska jsou všechna srovnávání s úspěchy Margaret Thatcherové, přes mým obdiv k její osobní integritě a její ekonomické politice a politickým postojům, nevhodná a zavádějící.*“⁸¹

6.5. POCHYBNOSTI O KUPONOVÉ PRIVATIZACI

Mnoho lidí dnes považuje kuponovou privatizaci za nevhodný pokus o rozdelení státního majetku soukromníkům. Dokládá to také sociologický výzkum provedený pod vedením Pavla Friče (viz. příloha 2). Kuponová privatizace a na ni navazující konspirační teorie byla jedním z předmětů výzkumu. Vyšlo najevo, že 65% dotázaných respondentů považuje výrok „*Kuponová privatizace byla schválena naplánovaná tak, aby se vybraná skupina lidí mohla obohatit*“ za pravdivý nebo spíše pravdivý. Nesouhlasí s ním asi 26% respondentů a kolem 9% neodpovědělo nebo nevědělo. Znamená to, že více než polovina dotázaných (přesně 65%) tuto teorii považuje za něco, co se opravdu stalo a co má povod ve spiknutí nějaké skupiny osob jednající v utajení a za určitým cílem. Kuponovou privatizaci jako prostředek transformace systému socialismu na tržní demokratický systém považuje více než 60 procent populace za podvod a za obelhání. „*Te se ti respondenti cítí jako bezmocní statisté, kteří na podivnou privatizaci doplatili, resp. byli zákulisními machinacemi mocných zbaveni reálné šance podílet se na dělení socialistického majetku.*“⁸²

⁸⁰ http://ekonomika.idnes.cz/policie-za-tunelem-cs-fondu-stal-motoinvest-fzq-/ekonomika.asp?c=A060811_122122_ekonomika_ven

⁸¹ Klaus In Holman 2000, str. 46

⁸² Frič 2008, str. 17

7. ZÁVĚR

Konspirační teorie mají ve společnosti poměrně vysokou frekvenci výskytu, a proto je třeba jim v novat zvýšenou pozornost. Mnohdy jsou nebezpečné; tyto „teorie“ mohou mít výrazný vliv na fungování demokracie, protože dokážou lehce a obratně manipulovat s poznatky a s názory obyčejného obyvatelstva. Tyto názory obyvatel jsou velmi důležité pro správný chod demokracie, a pokud se mezi lidmi začnou vyskytovat konspirační teorie, lze říci, že něco v demokratickém uspořádání je špatně. Ohrožují samotný systém demokratického uspořádání a kradou lidem důvěru v politiku i v samotný systém. Lidé, co konspiračním teoriím následně uvěří, jsou skeptičtější vůči všem a všemu.

Demokracie se vyznačuje především nutností existence ve veřejném a občanském prostoru, kde dochází k veřejným diskusím. Systém tento prostor potěbuje, je to jeho nejdůležitější charakteristika, bez které by nemohl fungovat. Pro veřejný diskurs mu slouží především média, která umožňují reflexi i svobodné vyjádření názoru, ale také možnost názory vyměňovat a diskutovat. Slabinou médií je však jejich schopnost manipulovatelnosti. Tam, kde se vyskytne manipulovatelnost, tam byly, jsou i brzy budou také konspirační teorie.

Demokracie se v české společnosti potýká s mnoha problémy. Občané dnes totiž po zkušenostech z minulého režimu demokracii nedůvěřují. Instituce, které dnes existují, mají víceméně povahu praktických opatření, než aby podporovaly systém demokracie. Není dotvořeno úplné zastupitelství. Demokracie zareaguje až na problémovou situaci místo toho, aby se vnovala prevenci konfliktů. Potřebovala by také silnější občanskou kontrolu a zastupitelé moci se často musí podrobit administrativní správě.

Případová studie (a také výzkum věry v konspirační teorie Pavla Friše) o kuponové privatizaci ukázala, že společnost této konspirační teorií víceméně věří.

Privatizace musela být provedena na počátku 90.let 20.století za účelem překlenutí socialistického systému v systém tržního hospodářství moderního demokratického uspořádání. Aby se tento proces udál co nejrychleji, tak byla provedena privatizace kuponová, kterou významně vyzdvihoval a podporoval Václav Klaus. Byla to metoda nestandardní, a proto mnohými zavrhaná.

Mnoho ekonomů a politiků dnes považuje kuponovou privatizaci za proces, ve kterém docházelo k okrádání mnoha lidí a k manipulaci se společnostmi. Tento fakt dokládá výzkum Pavla Friše, ze kterého vyplynulo, že více než 60% respondentů je přesvědčeno o tom, že kuponová privatizace byla jen předem tím k tomu, aby se určitá skupina osob mohla obohatit na úkor ostatních.

Faktem zůstává, že někteří účastníci kuponové privatizace se opravdu obohatili na úkor druhých, jako například Viktor Kožený, Boris Vostrý, Pavel Tykač a Jan Dienstl. Znamená to tedy, že demokratický systém v procesu kuponové privatizace poskytl dostatečný prostor pro existenci konspiračního jednání. Demokracie byla využita a demokratická reflexe odhalit tento záměr nebyla dostatečná.

Winston Churchill k tématu demokracie prohlásil: *„Demokracie je nejhorší forma vládnutí, kromě všech dalších forem, které již byly vyzkoušeny.“*⁸³

⁸³ <http://www.globalissues.org/article/761/democracy>

8. POUŽITÁ LITERATURA

B LOHRADSKÝ, V. *Pro nejsem antikomunistou*. Právo. 18. července 2009. Dostupné také online na: <http://czechtek.bloguje.cz/799032-vaclav-belohradsky-proc-nejsem-antikomunistou-pravo.php#ixzz0Ltm0Dnvj>.

BUREŠOVÁ, Anna. *Politické a mediální debaty o d. stejné smrti (diskursivní analýza o legalizaci eutanazie v R)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009. 70s., 11s. p. iloh. Vedoucí diplomové práce MUDr. Petr Háva, Csc.

Conspiracy. (2009, July 9). In *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved 10:32, July 9, 2009, from <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Conspiracy&oldid=301165661>.

Democracy. (2008, November 30). In *Global Issues*. By Anup Shah. URL: <http://www.globalissues.org/article/761/democracy>

FRIŠ, Pavol. *Konspirační teorie: Jak vznikají, jakou mají strukturu a proč jim v. íme?* GfK Praha: Institut pro výzkum trhu. 2008. 24.s.

FUREDİ, Frank. *Invitation To Terror: The Expanding Empire of The Unknown*. Continuum Press, October 2007. Článek *Why facts won't demolish the conspiracy theories* online dostupný od roku 2008 na [www: http://www.spiked-online.com/index.php?/site/article/5436](http://www.spiked-online.com/index.php?/site/article/5436), článek *On the hunt for a conspiracy theory* dostupný online od roku 2005 na [www: http://www.csmonitor.com/2005/1116/p09s01-coop.html](http://www.csmonitor.com/2005/1116/p09s01-coop.html).

GOERTZEL, Ted. *Belief in Conspiracy Theories*. *Political Psychology* 15: 733-744. 1994. Rutgers University, Camden NJ 08102. Dostupné online na [www: http://crab.rutgers.edu/~goertzel/conspire.doc](http://crab.rutgers.edu/~goertzel/conspire.doc), zpřístupněno od 11. června 2007.

HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky. V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. 2000. Vydání první. ISBN: 80-902795-6-2.

HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia. 2005. Vydání první. Z angl. originálu p. el. Zdeněk Masopust. ISBN: 80-86861-71-6.

iDnes, ekonomika.idnes.cz [online]. 2005. [cit. 2009-08-03]. URL: http://ekonomika.idnes.cz/podvody-kozeneho-v-cesku-asi-prevezmou-soudy-v-usa-f88-/ekonomika.asp?c=A051007_221447_ekonomika_bih.

iDnes, ekonomika.idnes.cz [online]. 2006. [cit. 2009-08-01]. URL: http://ekonomika.idnes.cz/policie-za-tunelem-cs-fondu-stal-motoinvest-fzq-/ekonomika.asp?c=A060811_122122_ekonomika_ven.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. 2007. Vydání druhé. ISBN: 978-80-7367-269-0.

KEELEY, Brian L. *Of Conspiracy Theories*. The Journal of Philosophy 96, no. 3, 1999. str. 109-126. Online vydání na www: <http://all-embracing.episto.org/episteme/of-conspiracy-theories-brian-l-keeley/>.

KOPECKÝ, L., HLOUŠEK, V. *Demokracie – teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítel a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. 2003. ISBN: 80-210-3195-6.

MCDONALD, Wayne. *The Psychology of Conspiracy Theories*. World-Mysteries.com. 2007. Dostupné online na www: http://www.world-mysteries.com/newgw/gw_rmd1.htm.

MILTOVÁ, A., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Sociologické nakladatelství. 2000. Vydání druhé. 258s. ISBN: 80-85850-81-8.

MLOUČEK, L. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Vyšehrad. 2000. ISBN: 80-7021-389-2.

Neviditelný pes, Lidovky.cz [online]. 2006. [cit. 2009-05-09]. URL: http://neviditelnypes.lidovky.cz/ekonomika-rozkradeni-republiky-podle-jandaka-fas-/p_ekonomika.asp?c=A060419_194615_p_ekonomika_wag.

PEHE, Jiří. *Scandals and conspiracy theories in Czech politics*. Agentura Reuters, zveřejněno 7. 5. 1998 na www: <http://www.pehe.cz/clanky/1998/1998-Scandalsandconspiracytheor.html>.

PEHE, Jiří. *Vytunelovaná demokracie*. Academia. 2002. ISBN: 80-200-1001-7.

PIGDEN Charles. *Conspiracy Theories and the Conventional Wisdom*. lánek All embracing but underwhelming [online]. 2008. Dostupné také na URL: <http://all-embracing.episto.org/2008/01/11/episteme-review-7/>.

PIPES, Daniel. *Spiknutí : názory a teorie*. Z angl. orig. p el. Daria Dvořáková. 1. vyd. Praha: Themis, 2003. 309 s. Orig.: Conspiracy. ISBN 80-7312-022-4.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítelé*. Díl 2. *Vlna prorockví: Hegel, Marx a co následovalo*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. 386 s. Oikúmené. Orig.: The Open Society and Its Enemies. ISBN 80-85241-54-4. Část dostupná také online na www: http://www.answers.com/topic/conspiracy-theory#cite_ref-22 a také na www: http://lachlan.bluehaze.com.au/books/popper_open_society.html.

PURKRÁBEK, M. In POTÁEK, M. a kol. *Putování českou budoucností*. Kapitola *Modernizace demokracie v ČR*. Praha: Centrum pro sociální a ekonomické strategie UK FSV. Czech edition Gutenberg. 2003. ISBN: 80-86349-09-8.

TERRELOVÁ, J. In BENÁEK, V. *Autentický soukromý sektor v transitivní ekonomice: p ísp vek ke hledání ko en a alternativ českého kapitalismu*. 2001. Dostupné online na URL: <http://ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/690>

The Killing Of Lee Harvey Oswald [online]. [Cit. 2008-08-21]. Dostupné online na www: <http://www.youtube.com/watch?v=tjphDSY5QJ4&feature=related> - Komentovaný záznam zastelení Oswalda.

Youtube [online]. 2009. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=2jipXKSoGj4>

Záv re ná zpráva HSCA – str. 3–4 [online]. HSCA, [cit. 2008-09-10]. Dostupné online na www: http://www.aarclibrary.org/publib/jfk/hasca/report/html/HSCA_Report_0005a.htm

9. P ÍLOHY

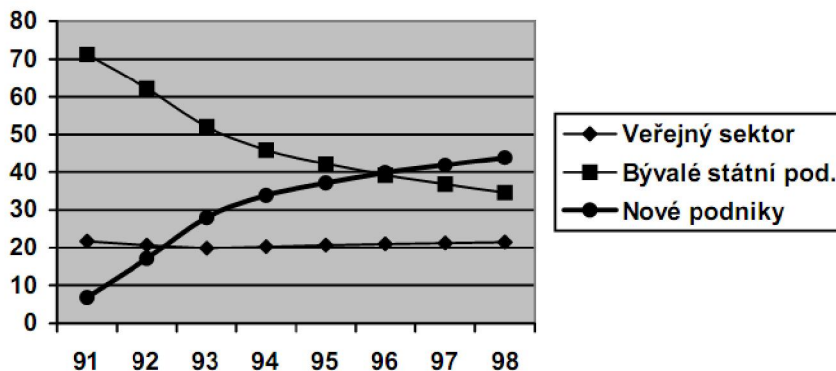
Seznam p íloh:

P íloha . 1: Zm ny v zam stnanosti mezi starými a novými podniky v období 1991-98 (tabulka).

P íloha . 2: Víra v pravdivost konspira ních teorií, tabulka p evzata z výzkumu Fri e (tabulka).

P íloha . 3: Míra konspira ní mentality podle pohlaví a v ku respondent (tabulka).

P íloha . 1: Zm ny v zam stnanosti mezi starými a novými podniky v období 1991-98 (tabulka)

Graf 1: Změny v zaměstnanosti mezi starými a novými podniky v období 1991-98 (podíly jsou vyjádřeny v procentech)

Source: Jurajda, Terrellová (2001)

Zdroj: Terrellová In Bená ek - <http://ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/690>

Příloha 2: Víra v pravdivost konspiračních teorií, tabulka převzata z výzkumu Friese (tabulka).

Dopočet do 100 tvoří podíl odpovědí: „neví a bez odpovědí“.	určit / spíše pravdivé	určit / spíše nepravdivé	neví / bez odpovědí
- Kuponová privatizace byla schválně naplánovaná tak, aby se vybraná skupina lidí mohla obohatit.	65	26	9
- Skutečnou moc mají v rukou nadnárodní společnosti a etyce, které si s českou vládou dělají, co chtějí.	63	27	10
- Za podivnými rozhodnutími našich soudů stojí skupina lidí v médiích označovaná jako justice mafie.	59	28	13
- Američané jen vystíhali Rusy, nejde jim o nic jiného, než nás ovládnout a využít.	53	39	8
- Svět z pozadí řídí malá skupina finančníků a bankéřů, kteří si mohou dovolit koupit kteroukoliv vládu.	51	39	10
- Obecní úřady a radnice měst v ČR jsou propojeny s místní policií, soudy a podnikateli v jednu mafii, která se obohacuje na úkor ostatních lidí.	47	41	12
- Evropská unie je jen zásterkou, kterou využívají státy západní Evropy k ovládnutí Polska a dalších východních trhů.	45	42	13
- Za snahou o odškodnění církvi se ve skutečnosti skrývá úsilí Vatikánu o znovuzískání ztracené moci.	36	53	11
- Téma klimatických změn a oteplování slouží pouze k prosazení zájmů určitých skupin lidí.	29	59	12
- Princezna Diana byla obětí atentátu britských tajných služeb.	28	58	14
- Václav Havel se v r. 1989 tajně dohodl s komunisty na tom, že si mohou ponechat svá privilegia a vliv.	26	57	17
- Ministři a poslanci jsou ve skutečnosti jen loutky v rukou lidí z bývalé tajné policie a organizovaného zločinu.	26	62	12

- Útok na Světové obchodní centrum v New Yorku 11. září 2001 ve skutečnosti zorganizovaly tajné služby USA a Izraele s cílem ovládnout arabský svět a zdroje ropy.	24	61	15
- Takzvaná Sametová revoluce byla od začátku řízená tajnou policií (StB).	23	57	20
- To, co se dneska ve světě děje, jen potvrzuje názor, že Židé nadále tajně usilují o světovládu.	18	69	13
- Množící se negativní jevy v naší společnosti se nedají vysvětlit jinak, než působením tajných satanských organizací.	11	76	13

Příloha 3: Míra konspirační mentality podle pohlaví a věku respondentů (tabulka).

Převzato z výzkumu Pavola Friese.

N=480 (v %)	muž	žena	15-29	30-49	50-64	65-79
zvýšená míra KM*	34	50	26	34	49	56
snížená míra KM**	66	50	74	66	51	44
Celkem	100	100	100	100	100	100

*Pod zvýšenou mírou konspirační mentality rozumíme součet podílů respondentů, kteří se vyznačují spíše vyšší a vyšší KM, tj. věří v těsně konspiračních teorií.

** Pod sníženou mírou konspirační mentality rozumíme podíl těch respondentů, kteří věří jen menšině konspiračních teorií.